

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ В ЕНЦИКЛІЦІ «*LAUDATO SI*»
ПАПИ ФРАНЦИСКА: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Студент 6-го курсу Віталій Караман

Науковий керівник: Олег Кіндій,
доктор патристичного богослов'я

Рецензент: Марія Гупало,
магістр богослов'я

Львів 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	7
РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ	24
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	45
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	64

ВСТУП

Сьогодні в багатьох країнах світу люди потерпають від погіршення стану довкілля. Надмірна експлуатація природи людством ставить під загрозу належне функціонування біосфери і наражає всіх нас на небезпеку стати жертвами нещадного поводження з природними ресурсами. Руйнування довкілля є надто серйозною проблемою, яка потребує нагального вирішення. Однак, численні спроби пошуку конкретних рішень для подолання екологічної кризи часто виявляються безуспішними або невдалими. Безвідповідальна поведінка і спротив сильних країн, з одного боку, та обструкціоністські настрої: байдужість, заперечення проблеми, мовчазна відмова, загальний брак зацікавленості, з іншої сторони, становлять значну перешкоду на шляху до подолання наслідків людських зловживань і збереження створіння. За словами папи Франциска, те, як ми відносимось до інших істот з часом впливає і на наше ставлення до інших людей. Людська поведінка і моральна позиція відіграє важливу роль і має визначальний вплив як на людство, так і на довколишнє середовище. Антропологічний вимір екологічної кризи вартий, щоб його дослідити з огляду на те, що лише люди, об'єднавши свої зусилля, здатні знайти вірний шлях виходу із кризової ситуації в екологічній сфері.

Папа Франциск стурбований критичним рівнем шкоди, яку завдано довкіллю і здоров'ю людей. Він намагається привернути увагу людства до екологічних проблем. Спробуємо разом із Святішим Отцем шукати відповіді на складні питання, які ставить перед нами глобальна екологічна криза та намагатимемось усвідомити, що кожен з нас може зробити для її подолання. Ми більше не можемо вдавати, що з планетою все гаразд і закривати очі на страждання світу. Не можемо бути мовчазними свідками великої несправедливості – нещадного руйнування навколишнього середовища з метою максимізації прибутку. Майбутні покоління не повинні страждати від наслідків наших зловживань чи зволікань. Публічний діалог та прийняття конкретних рішень на міжнародному рівні за участі науковців, політиків, громадських діячів,

релігійних лідерів, богословів і всіх людей доброї волі повинні покласти початок зміні поведінки людства. Однак, спершу потрібно з'ясувати, що є коренем безвідповідального поводження з довкіллям?!

Метою роботи є представити потребу правдивої екології людини, яка передбачає цілковиту повагу до кожної людської особи і піклування про світ довкола нас на основі вчення папи Франциска висвітленого в енцикліці «*Laudato Si*».

Для вдалої реалізації поставленої мети передбачено виконання низки **завдань**. Насамперед необхідно з'ясувати рівень уваги з боку Католицької Церкви та Римських Архієреїв до питань пов'язаних з охороною довкілля. Наступним завданням буде висвітлити внесок папи Івана Павла II у формування цілісного соціального вчення. Потрібно проаналізувати екологічні орієнтири запропоновані у «*Компендіумі соціальної доктрини Церкви*». Ще одним завданням є встановити причини особливої уваги папи Франциска до екологічної проблематики. Також необхідно представити негативні наслідки експлуатації природних ресурсів. Важливе місце займає аналіз поняття «екологічного навернення» серед шляхів подолання сучасних екологічних проблем запропонованих папою Франциском в енцикліці «*Laudato Si*». Варто буде ще проаналізувати екологічну ситуацію в Україні та представити діяльність Української Греко-Католицької Церкви задля збереження довкілля.

Об'єктом дослідження є світова екологічна криза і спроби її подолання у світлі вчення папи Франциска. **Предметом** праці виступає антропологічний вимір – людське коріння – екологічної кризи; ті аспекти людської поведінки в сфері довкілля, які можна визначити як зловживання: надмірний індивідуалізм, споживацька ментальність, соціальна несправедливість. Екологічне навернення, солідарність, діалог на тему природного довкілля у міжнародній політиці, прозорість прийняття політичних рішень, діалог науки з релігією, організовані дії на місцевому та національному рівнях як шляхи подолання екологічних проблем сучасності.

В процесі дослідження буде використано *метод опису*, щоб висвітлити екологічне вчення Католицької Церкви, внесок папи Івана Павла II у формування цілісного соціального вчення та представити екологічно спрямовану діяльність УГКЦ в Україні. *Метод аналізу* буде застосований, щоб виділити основні причини глобальної екологічної кризи і критично проаналізувати пропозиції папи Франциска щодо шляхів її подолання. З допомогою *методу синтезу* буде розглянуто вплив людської діяльності на довколишнє середовище. Користуючись *методом узагальнення* буде окреслено зміни спричинені публікацією енцикліки «*Laudato Si'*» і активною діяльністю папи Франциска задля екологічного навернення людства.

Основними *джерелами та літературою* для написання роботи передусім є «*Компендіум соціальної доктрини Церкви*», енцикліка папи Івана Павла II «*Centesimus annus*» та енцикліка папи Франциска «*Laudato Si'*». Для детальнішого розкриття теми буде використано інші документи Апостольського Престолу опубліковані в період їхнього понтифікату. Зокрема, енцикліка «*Sollicitudo rei socialis*» і апостольський лист «*Ecclesia in America*» папи Івана Павла II та апостольське повчання «*Evangelii Gaudium*» папи Франциска. Також буде проаналізований Катехизм УГКЦ «*Христос – наша Пасха*», який заторкує питання екологічного виміру життя християнина.

Відповідно до поставленої мети і завдання *структура* роботи складається з вступу, трьох розділів і висновку. У першому розділі буде розглянуто екологічний аспект соціального вчення Католицької Церкви на основі документів папи Івана Павла II та соціальної доктрини Церкви.

Другий розділ представлятиме розгляд запропонованих папою Франциском шляхів подолання екологічної кризи. Зокрема буде проаналізовано необхідність екологічного навернення задля налагодження зв'язку з природою і одужання людства – перетворення сердець і умів людей.

Третім розділом маємо на меті висвітлити особливості екологічної ситуації в Україні та показати активну діяльність Української Греко-Католицької Церкви з метою підвищення екологічної свідомості людей та збереження довкілля.

ВСТУП

Плануємо цим дослідженням відкрити в кожному з нас потребу глибокого духовного навернення, особливо, з огляду на екологічну кризу, яку сьогодні переживає людство. Християни, які плекають глибокі автентичні стосунки з Ісусом Христом покликані першими засвідчити світові, що турбота про створіння не є ані чимось формальним, ані другорядним елементом християнського життя. Чи вдасться завдяки відкриттю нових джерел енергії та винайденню нових енергозберігаючих технологій вирішити сучасні екологічні проблеми, якщо людство не змінить сприйняття, поведінки і ставлення, способів взаємодії між природою і людьми, і не усвідомить свого покликання та місця у світі?

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В контексті зростання екологічних проблем ми стаємо очевидцями глибокої інтеграції питань екології в поле дискусій і вчення соціальної думки Католицької Церкви. Католицька соціальна доктрина традиційно зосереджена на економічному і соціальному розвитку, пов'язаному з питаннями сфери праці, державного управління, прав людини, сім'ї, зміцнення миру, економіки, підприємництва, політичної влади тощо. В світлі поглиблення екологічної кризи через низький пріоритет екологічної політики в світі і Церкві, увага до цієї сфери нашого життя поступово зростає¹.

В світовому масштабі усвідомлення глобальної екологічної загрози приходить щойно в другій половині ХХ століття. 1972 року ООН організувала міжнародну конференцію в Стокгольмі під назвою «Довкілля людини». Тоді представники світової спільноти вирішили «кардинально переглянути ставлення сучасної цивілізації до планети Земля і визначили фундаментальні принципи, які мають регулювати права та обов'язки людей щодо навколишнього середовища»². У тому ж році міжнародна неурядова організація «Римський клуб», яка була заснована 1968 року з метою незалежної експертної оцінки потенційних наслідків поточних проблем і прогнозування можливих перспектив розвитку людства, опублікувала свою першу доповідь під назвою «Межі зростання»³. Це спричинило великий суспільно-політичний резонанс у світі, адже завдяки запропонованій у доповіді моделі розвитку взаємовідносин суспільства і природи, фактично було закладено основи сучасної концепції «сталого розвитку»⁴, представленої у двох принципових тезах. По-перше,

¹ Див. McCarthy J. *Catholic Social Teaching and Ecology Fact Sheet* [PDF] // sjweb.info (20.07.2020).

² Див. Шеремета В. *Екологічний імператив у соціальній доктрині католицької церкви* // xic.com.ua (20.07.2020).

³ Пор. Петришин Н. *Інтерпретація екологічних проблем у сучасному католицизмі: філософсько-релігійнознавчий аналіз*. Кандидатська дисертація, ЖДУ 2016, 13.

⁴ «Сталий розвиток (англ. sustainable development) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі». Див. Бурик З. *Основи прогнозування сталого розвитку регіону* [PDF] // *Демократичне врядування* (2013) 2.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

потрібно обмежити тенденцію зростання обсягів виробництва, виснаження ресурсів та забруднення довкілля; і по-друге, перейти до стану економічної, соціальної та екологічної стабільності, яка б «стало розвивалася» і в майбутньому⁵.

Щодо Католицької Церкви, то вона однією з перших звернула увагу на видимі прояви екологічної небезпеки і прийняла рішення брати активну участь у розв'язанні цих проблем. Наприклад, ставлення до питань двозначності атомної енергії та можливостей технічного прогресу, цілісного і солідарного розвитку людства, було предметом важливих звернень в контексті суспільного вчення папи Пія XII, папи Йоана XXIII та папи Павла VI. В апостольському листі «*Octogesima adveniens*» (1971), написаному з нагоди вісімдесятої річниці енцикліки папи Лева XIII «*Rerum Novarum*», Святіший Отець Павло VI висловлював застереження щодо непомірного використання людством природних ресурсів, яке спричинює значне руйнування природи, ставить під загрозу передумови життя людини та створює небезпеку порушення людської гідності у зв'язку з поширенням споживацтва, процесами урбанізації, проблемами еміграції та трудової зайнятості. Римський синод єпископів, який відбувся 1971 року, публікує офіційний документ «*De iustitia in mundo*» у якому Католицька Церква вперше намагалася проаналізувати проблематику соціальної справедливості у екологічному вимірі. У ньому наголошується, що такі природні ресурси як повітря, вода і інші важливі для людського життя елементи біосфери Землі є обмеженими, тому потрібно їх належним чином використовувати і захищати як спільне благо усього людства⁶.

Зважаючи на масштабність і системний характер змін, які відбулись у світі впродовж XX ст. найперше в науково-технічній площині, а згодом у інших сферах людського життя, людство постало перед викликом адаптації нового способу мислення і поведінки, які прийшли з цими змінами. Оскільки, раптові

⁵ Див. Дейнега М. *Предмет і система природоресурсного права*. Докторська дисертація, НУБіПУ 2020, 48-49.

⁶ Див. Шеремета. *Екологічний імператив у соціальній доктрині католицької церкви*.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

чи значні зміни є певним потрясінням для людей та суспільств, то вони можуть призводити до кризових ситуацій чи навіть катастроф. В такому разі важливим є пошук і запровадження такої форми взаємодії суспільства і природи, яка б забезпечила сталий розвиток людства та збереження навколишнього середовища. Це дозволить не лише одному поколінню людей забезпечити свої життєві потреби, а й не позбавляти такої можливості майбутні покоління. Саме тому будь-які критичні зміни, які відбуваються в світі – техногенна небезпека, небезпечні викиди в атмосферу, відсутність рівних можливостей в ділянці охорони здоров'я, освіти, праці тощо, вимирання рідкісних видів тварин і рослин – не можуть залишити байдужими ані Церкву, ані державу, ані представників бізнесу⁷.

Серед такої великої кількості викликів і запитань християни не повинні залишатися ізольовано віч-на-віч із цими новими проблемами. Церква докладася усіх зусиль, щоб дати належну відповідь у власній сфері на очікування людей. Вона з усім своїм динамізмом, який міститься в її соціальному вченні, супроводжує людей у їхніх пошуках відповідей на складні питання. Крокуючи шляхом роздумів, які під рушійною силою Євангелія як джерела оновлення, застосовуються до мінливих ситуацій цього світу, Церква намагається діяти сміливо і творчо, відповідно до вимог і потреб сучасного стану світу.⁸ У своєму Апостольському листі Павло VI наголошує, що

у соціальній сфері Церква завжди хотіла взяти на себе подвійну функцію: спочатку просвітлити розум, щоб допомогти йому відкрити істину та знайти правильний шлях, яким потрібно слідувати серед різних вчень, що привертають нашу увагу; по-друге, діяти та поширювати енергію Євангелія, реально дбаючи про служіння та ефективність⁹.

З іншої сторони можемо сказати, що Католицька соціальна думка – це радше спосіб розмірковувати про сьогоднішній світ, аніж фіксований блок церковного вчення або отримана мудрість з минулого. Це спроба розглядати все довкола нас

⁷ Пор. Шевелюк К. *Глобальні тренди зі сталого розвитку: уникнення ризиків і можливості майбутнього* // eba.com.ua (22.07.2020).

⁸ Пор. Павло VI. Апостольський лист *Octogesima Adveniens*. Ватикан 1971, 42.

⁹ Там само, 48.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

як Божий світ, який нам довірений, а інших людей – як наших братів і сестер. «Хіба я сторож брата мого?», – запитав Каїн (Бут 4:9). «Так», – відповідає Католицьке соціальне вчення. Це наш дар і завдання¹⁰.

Папа Іван Павло II в енцикліці *Sollicitudo rei socialis* (1987) навчав, що соціальна доктрина Церкви не є спробою нав'язати якусь нову ідеологію, але намаганням представити результати глибоких роздумів, в контексті віри та церковної традиції, над труднощами існування людини в суспільстві. Його основною метою є пояснити складну дійсність людського існування, завдяки вивченню її відповідності чи невідповідності Божому Слову про людину та її покликання в цьому житті і у вічності. Таким чином, соціальна доктрина Церкви немає нічого спільного з сферою ідеології, вона пов'язана з богослов'ям, зокрема моральним¹¹

Вважається, що Католицьке соціальне вчення у своїй нинішній формі бере початок з енцикліки папи Лева XIII «*Rerum Novarum*» (1891). Її тези послужили для ширшого огляду і більшого зацікавлення соціальними проблемами наступними римськими архиєреями. Очевидно, що соціальна доктрина на початках не планувалася як органічна система. Навпаки, вона формувалася завдяки численним виступам учительського уряду Церкви на соціальні теми¹². Виокремлення цілісного вчення, зокрема в царині екології, є плодом пізніших часів. Це вказує на динамічність Католицької соціальної доктрини і «виражається у готовності Церкви реагувати на нові суспільні виклики та проблеми»¹³.

Назва «Католицьке соціальне вчення» походить з енцикліки Пія XI *Quadragesimo anno* (1931), в якій папа стверджує: «Під впливом настанов та у світлі енцикліки Лева XIII постало справжнє католицьке соціальне вчення, яке щодня розвивають і збагачують

¹⁰ *History* // www.catholicsocialteaching.org.uk (22.07.2020).

¹¹ Див. Яворський М. *Вступне слово* // Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, 13.

¹² Див. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, 72.

¹³ Пор. Мороз В. *Природа соціального вчення в українській греко-католицькій церкві та перспективи його розвитку в сучасних умовах* // *Мандрівець* №2 (2013) 73.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

невтомними зусиллями ті, кого називаємо помічниками Церкви. Вони не обмежують це вчення кабінетними стінами [...] а виходять з ним у світ і у вир життя»¹⁴.

Одним з таких невтормних і основних помічників Церкви у формуванні цілісного соціального вчення був папа Іван Павло II. Звісно, що в суспільних поглядах і вченні Іван Павло II взорувався на спадок Івана XXIII, Павла VI та II Ватиканського Собору¹⁵. Вочевидь це допомогло йому пролити нове світло в цій ділянці церковного вчення, щоб вона стала справжнім оновленим доктринальним корпусом. Знаємо, що саме Івану Павлу II вдалося створити найповніший і, що важливо, систематичний аналіз питання відповідальності людини за довкілля¹⁶.

У своїй першій енцикліці «*Redemptor Hominis*» (1979) наступник папи Павла VI зосереджує увагу на необхідності поміркованого використання природних ресурсів, що дасть змогу людству продовжувати своє існування на нашій планеті. В енцикліці «*Laborem exercens*» (1981) Іван Павло II наголошує на такому ставленні людини до землі, яке б виражалось у праці спрямованій на славу Божу, а не на знищення Божого творіння. «*Evangelium vitae*» (1995) – енцикліка в якій папа заторкує демографічні проблеми, які з його слів мають безпосереднє відношення до бездумного порушення екологічної рівноваги. В наступних посланнях Святіший Отець теж послідовно і акцентовано продовжує наголошувати на важливості поєднання досягнень сучасної науки з морально-духовними принципами християнства. На його думку, це саме той шлях, який дозволить якнайкраще зберегти природне середовище для майбутніх поколінь¹⁷.

Якщо людству вдасться поєднати наукові можливості і тверді етичні засади, воно зможе розвивати довкілля як власну оселю і як ресурс для людини і всіх людей, зможе усунути причини забруднення і гарантувати належні гігієнічні і здорові умови як малим групам, так і великим людським поселенням. Технологія, що забруднює, може також очищати, виробництво, що нагромаджує, може також справедливо розподіляти, якщо запанує етика поваги до життя і людської гідності, до прав теперішніх і майбутніх поколінь¹⁸.

¹⁴ Яворський М. *Вступне слово*, 13.

¹⁵ Див. Там само.

¹⁶ Див. Шеремета. *Екологічний імператив у соціальній доктрині католицької церкви*.

¹⁷ Див. Петришин. *Інтерпретація екологічних проблем у сучасному католицизмі*, 14.

¹⁸ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 465.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Іван Павло II став першим Папою Римським, який виразно ствердив, що викладання та поширення соціальної доктрини Церкви є невід'ємною частиною її євангелізаційної місії¹⁹. З його слів, соціальне вчення Церкви є знаряддям, завдяки якому людині сповіщається Бог і таїнство спасіння в Ісусі Христі, що допомагає людині краще пізнати себе і своє покликання у світі. Тобто, не просто усвідомити себе як «соціальну істоту», але осягнути свою істинну сутність в усій її повноті. Папа закликає звернутись до віри, адже саме з неї бере свій початок соціальне вчення Церкви – заручившись підтримкою науки і філософії – і, саме з віри народжується правдиве пізнання себе, Бога і світу²⁰. «Соціальна доктрина – це знання, просвітлене вірою, а, отже, вияв більшої здатності до розуміння. Оскільки тайна Христа кидає промінь на тайну людини, розум надає повноти сенсу людській гідності і моральним вимогам, які цю гідність захищають»²¹. Іван Павло II виразно зазначає, що

Це вчення подібне до джерела, з якого походять єдність і мир, коли йдеться про вирішення невідпорних у соціальному і економічному житті конфліктів. Отож, цілком можливо сам-на-сам стикатися з новими обставинами життя, не принижуючи трансцендентної гідності людської особи, ані своєї, ані чужої, і знаходити їх справедливе розв'язання²².

Іван Павло II неодноразово наголошував і підтверджував, що Церква завжди турбується про людину: не лише про святість, але й про якість її життя. Тому, усвідомлюючи покладений на неї обов'язок апостольського служіння, замість того, щоб зберігати мовчання, Церква неодноразово висловлювала і висловлює свою соціальну позицію. У неї є єдина мета – піклування і відповідальність за людину, яку довірив її турботі сам Христос. Мається на увазі не «абстрактну людину», але цілком реальну – конкретно присутню в історії – про кожного з нас, позаяк Христос навіки з'єднався з кожним у таємниці відкуплення²³. Саме це і лише це лежить в основі соціального вчення Церкви. Значно розвинувши його,

¹⁹ Пор. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis*. Рим 1987, 41.

²⁰ Пор. Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus*. Рим 1991, 54.

²¹ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 75.

²² *Centesimus annus*, 5.

²³ Пор. Там само, 53.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДҐРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Церква надала йому систематичного характеру. Це стало можливим завдяки тому, що у центрі її соціального вчення знаходиться реальна людина – грішна і праведна²⁴.

З іншого боку, сучасні культурні, соціальні, зокрема, екологічні проблеми мають безпосередній стосунок до мирян, а в ширшому контексті до всіх людей, які покликані в світлі вчення II Ватиканського Собору провадити своє життя і впорядковувати щоденну діяльність у відповідності з Божою волею²⁵. В соціальному посланні Євангелія криється заклик до дій, які свідчитимуть у конкретних справах, що незважаючи на різне соціальне походження люди можуть жити разом у мирі, безпеці і добробуті²⁶. Забезпечення ефективного захисту навколишнього середовища є обов'язком усіх людей, а не лише законодавчих і урядових органів, тому Іван Павло II закликає долучатися небайдужих, щоб об'єднати зусилля і спільно працювати в цьому напрямку²⁷. Тому постає питання важливості виховання їх у святості так, аби їхній спосіб життя сприяв людському прогресу²⁸. З огляду на це, перефразовуючи папу Лева XIII можна сказати, що кожен повинен наполегливо і відповідально виконувати покладені на нього обов'язки, аби не поглиблювати вже наявних проблем чи не спричинювати нових. Стосовно Церкви, то вона завжди готова прийти на допомогу!²⁹

«І побачив Бог, що воно добре» (Бут 1:25). Ці слова з першого розділу Книги Буття розкривають значення того, що зробив Бог. Чоловікам і жінкам, вінцям усього процесу творіння, Творець доручає піклування про землю (пор Бут 2:15). Це передбачає конкретні зобов'язання в галузі екології для кожної людини. Виконання цих зобов'язань передбачає відкритість духовно-етичній перспективі, здатній подолати егоїстичні установки та «спосіб життя, який веде до виснаження природних ресурсів»³⁰.

²⁴ Див. *Centesimus annus*, 53.

²⁵ Див. Содано А. *Вступне слово* // Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, 9.

²⁶ Пор. *Centesimus annus*, 57.

²⁷ Пор. Іван Павло II. Апостольський лист *Ecclesia in America*. Мехіко 1999, 25.

²⁸ Пор. Содано. *Вступне слово*, 9.

²⁹ Пор. *Centesimus annus*, 56.

³⁰ *Ecclesia in America*, 25.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В апостольському листі «*Ecclesia in America*» (1999) Святіший Отець Іван Павло II говорючи про соціальні гріхи, які кличуть до неба, з-поміж торгівлі наркотиками, расової дискримінації, відмивання грошей, корупції, насильства, соціальної нерівності, згадує теж нерозсудливе руйнування природи. Соціальна доктрина Церкви оцінює соціальні гріхи як тяжкі через те, що вони породжують насильство та позбавляють миру окремі громади, держави, і, навіть континенти. Зі слів папи, ці гріхи є свідченням глибокої кризи, спричиненої втратою віри в Бога і руйнуванням моральних орієнтирів, які повинні керувати життям кожної людини. Адже, за відсутності моральних принципів людина прирікає себе на підпорядкування нестримному прагненню влади і багатства, надаючи перевагу матеріальному над духовним, культивує споживацьке ставлення та спосіб життя руйнівний як для людини, так і для природи³¹.

На перший погляд, може видатись незрозумілим, чому руйнування довкілля ставиться учительським урядом Церкви в один ряд з гріхом навмисного вбивства людини та іншими найтяжчими злочинами проти людини та суспільства. Подібна логіка стає більш зрозумілою з позицій сучасної екології, яка свідчить про те, що мільйони людей щорічно стають жертвами забруднення довкілля, а особливо повітря та води. Попри те, руйнуючи природне довкілля та виснажуючи невідновлювальні ресурси планети окремі люди чи нації знищують спільну спадщину всього людства, загрожують суспільному миру, порушують вимоги справедливості та крадуть майбутнє у прийдешніх поколінь³².

Екологічне вчення папи Івана Павла II було втілене в численних апостольських листах, енцикліках, проповідях, публікаціях, виступах та інтерв'ю. Продовжуючи працю над тлумаченням і збагаченням великої спадщини католицької соціальної доктрини Вселенський Архисрей передбачив укладання компендіуму, в якому будуть зібрані нові напрацювання і систематично представлені основи вчення Церкви в цій ділянці богослов'я. Таким чином, завдяки добрій волі папи Івана Павла II, сприянню багатьох єпископів з усього світу, значному внеску великої кількості науковців з усіх континентів та наполегливій праці Папської ради «Справедливість і мир» у 2004 році побачив світ «*Компендіум соціальної доктрини Церкви*». Цей документ,

³¹ Пор. *Ecclesia in America*, 56.

³² Шеремета. *Екологічний імператив у соціальній доктрині католицької церкви*.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

запропонований вірним і всім людям доброї волі, покликаний стати поживою для людського і духовного зросту як окремих осіб, так і цілих спільнот³³.

Десятий розділ цього збірника цілком присвячений питанню охорони довкілля. Компендіум визначає турботу про довкілля як невід'ємну складову універсального та спільного обов'язку людства – «поважати спільне благо»³⁴. Можна сказати, що цей розділ є нововведенням. Попри те, що Ватикан поступово вводив питання турботи про навколишнє середовище у своє соціальне вчення, Компендіум приділяє йому достатньо уваги³⁵.

Як зазначає Володимир Шеремета, на початку ХХІ століття «Католицька Церква, яка зберігає і поширює депозит віри про Бога Творця та Спасителя людини і цілого світу, визначає формування екології душі та знань людини як одне із своїх пріоритетних завдань»³⁶. Зважаючи на всеосяжний вплив науки, техніки та економіки людство дедалі більше відчуває потребу поглиблення моральної свідомості, аби могли ефективно і відповідально керувати суспільними процесами. Чи не найбільшим прагненням сучасних людей є спрямування прогресу на істинне благо всього людства³⁷.

... чи цей прогрес дійсно спричинюється до того, що людина стане кращою як людина, тобто духовно зрілішою, свідомішою своєї людської гідності, більш відповідальною, відкритішою до ближніх, а, насамперед, до потребуючих і слабких, та більш готовою допомогти всім? Це питання зобов'язані поставити собі християни, оскільки саме Ісус Христос зробив їх всебічно чутливими до людських проблем. Але те ж питання є актуальним для всіх людей, а зокрема тих, які живуть у таких соціальних сферах, які беруть особливо активну участь у справі розвитку і поступу в нашому часі³⁸.

Християни відіграють важливу роль у збереженні довкілля, адже вони перші, на кого покладений обов'язок наповнювати суспільні відносини любов'ю. Від них очікують переконливого свідчення прикладом власного життя, що любов

³³ Пор. Содано. *Вступне слово*, 1.

³⁴ Див. Шеремета. *Екологічний імператив у соціальній доктрині католицької церкви*.

³⁵ Див. Duncan B. *Essay Review: A new Catholic social manifesto? The Compendium of the Social Doctrine of the Church* // compassreview.org (02.08.2020).

³⁶ Екологічний центр Івано-Франківської єпархії УГКЦ. *Папа Іван Павло II на тему створіння та екології*. Івано-Франківськ 2006, 14.

³⁷ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 6.

³⁸ *Папа Іван Павло II на тему створіння та екології*, 26.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДҐРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

є єдиною силою (пор. 1 Кор 12:31-14:1), здатною привести до особистого та суспільного розвитку, скеровуючи суспільство на добро³⁹. Справжня християнська любов – завжди готова пожертвувати собою задля іншого і це робить її найкращим ліком проти надмірного себелюбства і людської гордині. Компендіум називає цю любов «соціальним милосердям» і маніфестує, що їй належить охоплювати увесь людський рід. Зважаючи, що прогрес суспільства і розвиток людської особи тісно пов'язані між собою, «соціальна любов» є тією силою, котра здатна врятувати людське серце від небезпеки зачерствіння і втрати здатності бачити інші цінності та інші реалії, окрім матеріальних благ!⁴⁰

Сучасна екологічна криза завдає найбільшої шкоди бідним країнам. З одного боку, причиною цього є те, що вони знаходяться на землях, які схильні до ерозії і опустелення або втягнуті у збройні конфлікти та потерпають від примусової імміграції, а з іншої сторони тому, що вони позбавлені основних економічних і технологічних засобів, які б дозволили їм захистити себе від різних лихоліть⁴¹. Ключем до розв'язання цього заплутаного вузла може стати принцип універсального призначення благ. Це не означає, що «все знаходиться у розпорядженні всіх і кожного, або що одна й та сама річ служить чи належить всім і кожному». Однак, якщо «кожен від народження наділений правом користуватися земними благами», то зусилля національних та міжнародних спільнот повинні бути спрямовані на те, щоб забезпечити справедливе і впорядковане дотримання цього права⁴².

Принцип універсального призначення благ вимагає спільного зусилля, спрямованого на створення умов, необхідних для цілісного розвитку кожної людини і всіх народів, аби всі могли зробити внесок у створення більш гуманного світу, «в якому кожен зможе давати й отримувати і в якому прогрес одних не буде більше перешкоджати розвиткові інших і не стане причиною їхнього поневолення»⁴³.

³⁹ Пор. *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 580.

⁴⁰ Пор. Там само, 581.

⁴¹ Див. *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 482.

⁴² Пор. Там само, 173.

⁴³ Там само, 175.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Зрозуміло, що наслідки екологічних проблем і відповідальність за них стосуються не лише окремих держав чи Церков, але поширюються на всіх людей. Їх вирішення неможливо знайти суто на національному рівні – це проблема міжнародного масштабу. Звісно, це не знімає відповідальності з кожної конкретної державної структури, навпаки, заохочує державні правління приєднуватись до розробки та впровадження нових міжнародних стандартів в сфері захисту довкілля і сприяти з цією метою необхідним соціально-економічним реформам. Держава теж повинна докладати всіх зусиль для запобігання руйнівному впливу на атмосферу та біосферу і гарантувати своїм громадянам безпеку, захищаючи їх від шкідливої дії токсичних відходів чи небезпечних забруднювачів⁴⁴.

Найбільш глибоким і серйозним свідченням моральних наслідків, що лежать в основі екологічної проблеми, є відсутність поваги до життя, що виявляється в багатьох моделях забруднення навколишнього середовища. Часто виробничі інтереси переважають над турботою про гідність працівників, тоді як економічні інтереси мають пріоритет над добром окремих людей і навіть цілих народів. У цих випадках забруднення або руйнування навколишнього середовища є результатом неприродного та редукаціоністського бачення, яке часом призводить до справжньої зневаги до людини⁴⁵.

Може видатись незрозумілим, але ірраціональне нищення навколишнього середовища не є найнебезпечнішим руйнуванням, яке спричиняє людина. Куди гірший нищівний вплив людини, якому не приділяється достатньо уваги і який лежить в основі деструктивного поведіння з довкіллям є руйнування людського середовища. Земля не є найбільшим благом даним людині Богом, цим благом є людина. Бог дав людині людину – тому людина повинна поважати свою природну і моральну структуру. Гідність, якою наділена людська істота, чинить її здатною прямувати шляхом істини і блага, незважаючи на можливі обмеження спричинені природними умовами, соціальними структурами, рівнем отриманої освіти тощо. Ці фактори всього лиш полегшують або ускладнюють життя людини у згоді з істиною, але тим, що справді може створювати серйозні

⁴⁴ Див. Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 1990 року на тему «*Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням*». Ватикан 1989, 9.

⁴⁵ «*Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням*», 7.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

перешкоди повноті самореалізації людини, правильному баченню довкілля і сприяти виникненню гріховних структур, які своєю діяльністю ставитимуть під загрозу існування людського роду є рішення, що творять людське середовище!⁴⁶

Компендіум наголошує, що основним орієнтиром в застосуванні науки і техніки повинна бути повага до людей з урахуванням належного ставлення до інших живих створінь. При цьому потрібно зважати на природу кожної істоти та її інтегральний зв'язок з навколишнім середовищем. Деякі винаходи в сільському господарстві та промисловості, наприклад, атразин⁴⁷ або хлорфторвуглеводень, відомий як фреон⁴⁸, спричинюють чимало шкідливих довготривалих наслідків, з огляду на це від них потрібно відмовитися задля зменшення негативного впливу на екосистему та мінімізацію ризику шкоди для здоров'я людей⁴⁹.

Технічний прогрес і розвиток сучасної цивілізації, яка визначається пануванням техніки, вимагають пропорційного розвитку у моральному житті та етиці... Тому прогрес, який з однієї сторони, є безумовно гідний подиву, оскільки ми без труду можемо відкрити у ньому правдиві ознаки величчя людини, які у своїх творчих зачатках були нам об'явлені вже в книзі Буття при описі створення, мусить, з іншої сторони, все ж стати причиною багатогранної стурбованості⁵⁰.

«Чому, незважаючи на прогрес, існує біль, зло, смерть? Чого варті численні здобутки, якщо за них часто-густо треба платити непомірну ціну?», – ці та інші важливі запитання турбують людей і Компендіум, беручи їх до уваги, прагне дати на них правдиві відповіді!⁵¹ Вчительський уряд, засвідчуючи чутливість Церкви до проблеми ескалації екологічної кризи, пропонує у цьому документі

⁴⁶ Пор. *Centesimus annus*, 38.

⁴⁷ «Атразин – токсична речовина, яка входить до складу гербіцидів (хімічних препаратів, які використовуються для боротьби з бур'янами); це потужний препарат, що негативно впливає на ендокринну систему людини, руйнує репродуктивну систему і викликає різні види онкологічних захворювань». Див. «*Public Eye*»: «*Сингента* заробляє мільярди, продаючи небезпечні пестициди // protuy-pestycydiv.co.ua (04.08.2020).

⁴⁸ «Хлорфторвуглеводні (ХФВ), представником яких є дихлорфторметан, створені як холодоагенти більше 70 років тому. Активний хлор руйнує молекули озону, зменшуючи озоновий шар, який є природним захисним бар'єром для УФ-радіації, потенційно шкідливої для здоров'я людини і навколишнього середовища». Див. Проценко В. *Щодо питання безпечного використання холодоагенту-21 у промисловості та на транспорті* [PDF] // *Актуальные проблемы транспортной медицины* №4 (6) (2006) 123.

⁴⁹ Пор. *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 459.

⁵⁰ *Папа Іван Павло II на тему створіння та екології*, 26.

⁵¹ Див. Там само, 14.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДҐРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

поряд з відповідями на питання, які стосуються призначення всього творіння чи збереження природи, рефлексію над основоположними причинами екологічних загроз сьогодення⁵².

Вищезгадані питання повсякчас закликають людський розум і волю до цього пошуку. Вони становлять найвищий вираз людської природи, оскільки вимагають відповіді, якою вимірюється глибина відповідальності людини за власне існування. Більш того, це питання релігійні по суті: «Коли питання «чому?» щодо сутності речей невід’ємно пов’язане з пошуком кінцевої та вичерпної відповіді, тоді людський розум сягає своїх вершин і робиться відкритим до релігійності... Релігійність бере свої початки з глибокого людського прагнення до правди і лежить в основі вільного й особистого пошуку божественного⁵³.

Сучасна екологічна криза безпосередньо пов’язана з моральним безладом, який настає в той момент, коли людина відвертається від Бога. Порушення внутрішнього порядку в людині веде до спотворення взаємин з іншими та з довкіллям. Внаслідок цього вона перестає усвідомлювати себе істотою, яка створена і глибоко інтегрована в природу, не може без неї обійтися, повинна відповідально нею управляти, і, таким чином стає на поріг самознищення. Природа починає трактуватися лише як об’єкт для використання!⁵⁴

Завоювання й експлуатація ресурсів стають домінуючими й агресивнішими, сягаючи точки, де під загрозою опиняється гостинність довкілля: ставлячись до довкілля як до «ресурсу», ми ризикуємо знищити довкілля як «оселю». Іноді здається, що потужність засобів перетворення, якими володіє технологічна цивілізація, порушує рівновагу між людиною і довкіллям, сягаючи критичної межі⁵⁵.

Небезпека, яку людству створюють його власні винаходи, проявляється в різних напрямках та з різною інтенсивністю. В травні 2019 року Міжурядова науково-політична платформа з питань біорізноманіття та екосистем (IPBES)⁵⁶, яка діє у співпраці з ООН, оприлюднила «Звіт про глобальну оцінку біорізноманіття та екосистемних послуг». Метою цього документу було

⁵² Пор. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології, 15.

⁵³ Компендіум соціальної доктрини Церкви, 15.

⁵⁴ Пор. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології, 17.

⁵⁵ Компендіум соціальної доктрини Церкви, 461.

⁵⁶ Міжурядова науково-політична платформа з питань біорізноманіття та екосистем (IPBES) є незалежним міжурядовим органом, який було створено 2012 року і до складу якого входять 137 країн-членів з усього світу. Див. *What is IPBES?* // ipbes.net (18.08.2020).

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДҐРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

представити політикам усі необхідні відомості та докази, щоб вони при розробці політичних стратегій могли приймати більш зважені та рішучі рішення враховуючи як людські потреби, так і потреби природи⁵⁷. Ось деякі важливі факти оприлюднені в цьому документі: приблизно мільйону видів тварин і рослин загрожує вимирання або зникнення протягом найближчих десятиліть, під загрозою зникнення 33% коралів, 40% амфібій і більше третини морських ссавців, продуктивність земної поверхні зменшилася по всій планеті на 23%, до 300 мільйонів людей наражені на небезпеку повеней та ураганів і ін⁵⁸.

Церква не має за мету пропонувати суспільству власні моделі вирішення цих проблем, але пропонує необхідний та ідеальний орієнтир – своє соціальне вчення⁵⁹. Воно допомагає сформувати правильне бачення довкілля: з однієї сторони, уникнути зведення природи до об'єкта маніпуляцій та експлуатації, а з іншої, унеможлиблює абсолютизацію природи і вивищення її гідності над гідністю людської особи. Щодо останнього, то Церква заперечує концепції довкілля, які базуються на еко- та біоцентризмі⁶⁰. Магістеріум Церкви піддає серйозному сумніву такі уявлення про навколишнє середовище, які усувають різницю ідентичності та цінності між людиною та іншими живими істотами. Внаслідок егалітарного розуміння «гідності» всіх живих істот, ці поняття «скасовують відмінність і вищу роль людей». Бачення людиною джерелом свого спасіння лише природу, зрозумілу суто натуралістичними категоріями, відкриває шлях до неопантеїзму. Церква турбується, щоб уникнути хибного розуміння цього питання та підходити до нього зважено, з усвідомленням задуму Бога-Творця, який доручив людині відповідальність за створіння, надавши їй статус управителя та адміністратора. Це обов'язок, яким, без сумніву, людина не повинна зловживати, проте, це також відповідальність, якої людині не вдасться уникнути⁶¹.

⁵⁷ Див. *Масмо 10 років для змін. Глобальна оцінка стану природи* // wwf.panda.org (18.08.2020).

⁵⁸ Див. Вауліна Ф. *Вчені назвали руйнування дикої природи з вини людини «безпрецедентним»* // zn.ua (20.08.20).

⁵⁹ Див. *Centesimus annus*, 43.

⁶⁰ Пор. *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 463.

⁶¹ Див. *Principles of Catholic Environmentalism* // catholicculture.org (26.08.2020).

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Панування над світом вимагає від людини свobodного і добровільного підпорядкування Творцеві. Те, що Бог залишив людину «в руці свого власного рішення» (див. Сир 15:14) є жестом Його глибокої довіри до людини та виявом безмежної любові, але водночас закликом до належної відповіді на Божу ініціативу та участі в Божому царюванні, до якого є покликана людина⁶². «Бо так як людина управляє світом і формує його, керуючись власним розумом та волею, так вона, здійснюючи морально добрі вчинки, підтверджує, розвиває та укріплює в собі подобу Бога»⁶³.

Якщо людське втручання в природу не містить зловживань і не завдає їй шкоди, то можна сказати, що людина «втручається не для того, щоб змінити природу, а задля розвитку, згідно з її сутністю сотворіння, яке вгодне Богові. Працюючи у цій, очевидно, делікатній сфері, дослідник здійснює задум Божий. Господь побажав, щоб людина була царем створіння»⁶⁴.

В контексті налагодження розвитку людства, який був би однозгідний з Божим задумом і відповідним до сутності створіння, «учитель соціальної доктрини» Іван Павло II звертає нашу увагу на сім'ю. Сім'я є першою і засадничою структурою, в якій людина знайомиться з важливими поняттями про істину і добро, вчиться любити і бути любленою, робить свої перші кроки на шляху до особистісного дозрівання. Папа має на увазі сім'ю, засновану на шлюбі, де панує жертвна любов подругів, де діти усвідомлюють власну гідність, утверджуються в повазі до людського життя і всього створіння, і, де кожен може розвиватися так, як належить зростати людині⁶⁵.

Невідкладним є виховання екологічної відповідальності: відповідальності за себе самого, за інших, за Землю. Це виховання не може базуватися на голих почуттях і порожніх бажаннях; його мета не може бути ідеологічною чи політичною. Воно також не може ґрунтуватися на відкиданні сучасного світу чи на непевному бажанні повернення до якогось «втраченого раю»... Церкви та релігійні спільноти, урядові та неурядові організації, фактично всі члени суспільства, мають відігравати у такому

⁶² Пор. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології, 52-53.

⁶³ Там само, 53.

⁶⁴ *Компендіум соціальної доктрини Церкви*, 460.

⁶⁵ Пор. *Centesimus annus*, 39.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

вихованні вагому роль. При цьому першою вихователькою є сім'я, де дитина вчиться поважати своїх сусідів і любити природу⁶⁶.

Таким чином, сім'я «робить унікальний і незамінний внесок у добробут суспільства»⁶⁷. Здорові подружні і сімейні стосунки оздоровлюють суспільний механізм, повертають йому правдиве розуміння людини і світу довкола неї. Атмосфера справжньої любові, яка єднає членів сім'ї, криє в собі секрет тієї солідарності, яку потребує людство на шляху до цілісного розвитку всього суспільства.

Зусилля Церкви насамперед спрямовані на примирення людини з Богом, внаслідок чого повинна відбутись зміна способу мислення та поведінки відповідно до свого християнського покликання, включаючи його екологічну складову⁶⁸. Християнська віра дає віруючій людині імпульс, який орієнтує її ставлення до довкілля в напрямку ангажування у справу «збереження його цілісності на благо людей сьогодення та майбутнього»⁶⁹. Це важливо насамперед тому, що взаємини людини з Богом мають визначальний вплив на міжлюдські відносини, в процесі яких, зрештою, формується ставлення людей до навколишнього середовища. Підтвердженням цих слів є християнська культура, в якій довкілля і створіння сприймається як Божий дар, який на знак вдячності Творцю потрібно належно доглядати і берегти.⁷⁰

Перед усім створінням людина повинна почувати вдячність, бо ж світ насправді свідчить про Бога, Який його створив і підтримує. Якщо ж відкинути взаємини з Богом, то природа втратить свій глибинний сенс і збідніє. З іншого боку, якщо відкриємо природу в її сотвореному значенні, зможемо налагодити контакт із нею, зможемо зрозуміти її багате і символічне значення і таким чином збагнути тайну, яка відкриває нам шлях до Бога, Творця неба і землі. Світ постає перед людським зором як свідчення про Бога, як місце, де проявляється Його творча, провіденційна і визвольна сила⁷¹.

⁶⁶ Послання Папи Івана Павла II з нагоди Всесвітнього Дня миру 1 січня 1990 року на тему «Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням» // ecoburougcc.org.ua (15.08.2020).

⁶⁷ Компендіум соціальної доктрини Церкви, 213.

⁶⁸ Див. Послання Папи Івана Павла II з нагоди Всесвітнього Дня миру 1 січня 1990 року на тему «Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням».

⁶⁹ Див. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології, 95.

⁷⁰ Див. Там само, 61.

⁷¹ Компендіум соціальної доктрини Церкви, 487.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПІДГРУНТЯ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Як бачимо, Католицька Церква глибоко стурбована глобальними загрозами, які спричинила сучасна цивілізація. Вчительський уряд закликає християн і всіх людей доброї волі не залишатися байдужими, збагнути складність екологічної проблеми та об'єднати зусилля задля ефективного подолання її наслідків. Усвідомлюючи власну відповідальність за долю людства ми не можемо стояти осторонь сучасних суспільних викликів і проблем! Дізнавшись екологічну правду про поточний стан навколишнього середовища, маємо брати на себе відповідальність, яка виражається у зміні стилю життя та поведінки на краще.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Уявімо наскільки важливим і визначальним є вплив на світове співтовариство єпископа Риму, як очільника спільноти, чисельність якої на сьогодні сягає понад 1 мільярд 214 мільйонів осіб по всій планеті (17,5% населення Землі). Римський Архиєрей зазвичай генерує імпульс найбільш фундаментальних процесів в Католицькій Церкві, і не лише в Католицькій, і не лише в Церкві. Якщо ж говорити про *Хорхе Маріо Бертольйо* – папу Франциска – то це без сумніву той чоловік, який здійснює оновлення в Церкві і певний переворот в світі. Підтвердженням цьому є результативні статистичні дані, «починаючи від кількості бажаючих приступити до Таїнства сповіді чи зростання симпатій до Католицької Церкви у світі в цілому»¹.

Журнал «*Time*» назвав папу Римського Франциска людиною року. У грудневому номері редакція пояснює свій вибір тим, що за 9 місяців свого понтифікату папа став новим голосом совісті. «Дуже рідко на світовій арені з'являється новий гравець, який так швидко привертає до себе стільки уваги як молодих, так і старих, як вірян, так і циніків», – пояснила вибір головний редактор Ненсі Гіббс².

Від початку: з перших слів, першої молитви і перших жестів папа Франциск засвідчив свою простоту, щирість та близькість до людей. Багато хто почав асоціювати нового понтифіка з убогим ченцем з Асичу, який вісім століть тому «став на захист жебраків і знедолених, створив орден францисканців та надихнув людей на віру»³. На засіданнях кардиналів, які брали участь в підготовці конклаву в березні 2013 року, майбутній папа Франциск, тоді ще архієпископ Буенос-Айресу, висловлював своє бачення папського служіння. Він наголошував, що Церкві необхідно виходити на «периферії»: церковні, соціальні та екзистенційні. «Егоцентрична Церква плекає право затримати Ісуса для себе і

¹ Див. Бабинський А. *Феномен Франциска. До річниці інтронізації* // zbruc.eu (02.10.2020).

² Папа Римський Франциск став людиною року за версією журналу *Time* // radiosvoboda.org (02.10.2020).

³ Див. Кудрик Н. *Папа Римський Франциск: революційний вибір церкви* // radiosvoboda.org (02.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

не дозволяє, щоби Він пішов до інших», – пролунало з вуст кардинала Бергольйо⁴.

Папі Франциску більше до серця, «щоби з вітваря говорилося швидше про благодать, ніж про закон, швидше про Ісуса, ніж про Церкву, швидше про Слово Боже, ніж про Папу... Йдеться про вираження незмінних істин у такий спосіб, який дозволяє пригорнутися до них серцем»⁵. Він мріє, щоб у Церкві запанував такий місійний запал, завдяки якому вдалося б все змінити: стиль життя, звичаї, мову, усі церковні структури тощо, щоб вони стали знаряддями євангелізації сучасного світу, а не засобами для самозбереження. Папа прагне, щоб звичайне пасторальне служіння в усіх своїх аспектах стало більш експансивним та відкритим. Таким чином, це б постійно спонукало тих, хто залучений до душпастирювання, бути готовими «виходити» на євангелізацію і отримувати позитивну відповідь всіх тих, кому Ісус пропонує свою дружбу⁶.

Першим промовистим жестом новообраного Папи був вибір імені. Вперше в історії Католицької Церкви він взяв собі ім'я одного з найбільш пошанованих святих – Франциска з Асизу. Це засвідчило одразу про декілька речей. Найперше, що цей понтифікат буде більше «харизматичний», аніж «структурний». Харизма святого Франциска і її розуміння серед католиків абсолютно не має нічого спільного з такими явищами як «влада», «структура» чи «управління». Франциск Асизький є символом простоти і смирення – жебрак, але водночас людина, яка радикально втілювала слова Євангелія в життя, без «літеплості». Він був реформатором не на словах чи на папері, а на прикладі власного життя. Вибір Папою цього імені є не просто виявом пошани до гарної древньої традиції, це радше декларація програми дій. Не взявши собі імені когось з попередників, з додаванням до нього лише відповідної порядкової цифри, Папа Франциск здійснив певний розрив і вочевидь вирішив внести нову барву в історію папства. Мабуть, це не потрібно сприймати як спосіб протиставити себе

⁴ Див. Белінський П. *Чотири роки Папи Франциска* // credo.pro (02.10.2020).

⁵ Белінський. *Чотири роки Папи Франциска*.

⁶ Див. Папа Франциск. Апостольське повчання *Evangelii Gaudium*. Львів 2014, 27.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

попереднім понтифікатам. Однак наступники нинішнього Папи Римського, які теж надумують обрати собі ім'я Франциск, у будь-якому разі нагадуватимуть всім про період, коли Апостольський Престіл обіймав папа Франциск I⁷.

Хочу пригадати вам той сон Папи [Інокентія III], який бачив Церкву, яка падає, і бачив жебрака, який приходить, щоби своїм плечем цю Церкву підтримати. І цей Папа впізнав у тому жебраку Франциска з Асизу, який прийшов до нього, саме того, кого Йому Господь Бог відкрив у сні. Може, це той самий Франциск, якого сьогодні посилає Господь Бог Церкві та світові⁸.

Другий важливий елемент цього понтифікату, що це перший Папа-єзуїт. Бути членом Товариства Ісуса, означає мати «глибоку багаторічну освіту та постійну духовну формацію на основі “Духовних вправ”, поданих засновником ордену»⁹. Тому не варто сприймати папу Франциска лише як веселого чи наївного дідуса. Високий інтелектуальний рівень, дуже проникливий розум і постійна духовна праця над собою – ось, що криється за усміхненим обличчям Папи. Згідно з правилами ордену Єзуїтів його членам заборонено бути єпископами, дозвіл на це можна отримати хіба що у винятковому порядку. В цьому сенсі Папа-єзуїт, це само собою екстраординарна подія¹⁰.

Не менш особливою можна назвати подію, яка відбулася 18 червня 2015 року, коли опівдні у Ватикані було оприлюднено Енцикліку папи Франциска «*Laudato Si'*»¹¹. Її унікальність полягає в тому, що це перша в історії Церкви екологічна¹² енцикліка, назва якої перекладається «*Славен будь*»¹³. Тема турботи про довкілля була серед важливих питань, які порушували ще Іван Павло II та Бенедикт XVI, але саме папа Франциск вперше в історії зробив проблеми

⁷ Див. Бабинський. *Феномен Франциска. До річниці інтронізації*.

⁸ Блаженніший Святослав: *Може, це той самий Франциск, якого сьогодні посилає Господь Бог Церкві та світові* // Мета Чис 93/4 (квітень 2013) 9.

⁹ Див. Бабинський. *Феномен Франциска. До річниці інтронізації*.

¹⁰ Див. Там само.

¹¹ Див. *Презентація нової енцикліки Папи «Laudato si'» - «Славен будь»* // www.archivioradiovaticana.va (03.10.2020).

¹² В контексті сприяння «подоланню бідності та встановленню соціальної справедливості» папа Франциск наголошує, що «*Laudato Si'*» не екологічна, а соціальна енцикліка. Див. *Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім* // www.vaticannews.va (03.10.2020).

¹³ Див. *Світ побачила перша в історії Церкви екологічна енцикліка «Laudato si'»* // ugcc.kiev.ua (03.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

екології та захисту навколишнього середовища центральною темою енцикліки¹⁴. Зазвичай назви енциклік складаються з двох або трьох перших слів тексту і пишуться латинською мовою, але папа Франциск вирішив назвати свій документ першими словами «Пісні створіннь», написаної 1226 року святим Франциском Асизьким давньою італійською мовою¹⁵.

Святий Франциск цілковито посвятив себе втіленню справжнього образу Христа для світу. Його життя було відданим Євангелію. В цьому сенсі, вибір наслідувати Франциска, зрештою є вибором наслідувати Христа. Святий Франциск є гарним мотивуючим прикладом для Папи, тому він прагне і нас заприятити зі своїм натхненником. Папа Франциск пропонує поглянути на св. Франциска з Асизу як на взірць любові до Божого творіння¹⁶: містика і паломника, який «жив у простоті та неймовірній гармонії з Богом, іншими людьми, природою та самим собою»¹⁷. Сам Папа про це говорить так:

Я вірю, що святий Франциск є взірцем правдивого піклування про соціально незахищених осіб і практиком інтегральної екології, яку він втілював натхненно та щиро. Він святий покровитель¹⁸ усіх, хто проводить дослідження та працює у сфері екології, його також люблять і ті, хто не сповідує християнство... Він показує, наскільки нерозривним є зв'язок між турботою про природу, справедливим ставленням до бідних, служінням суспільству та внутрішнім миром¹⁹.

В апостольському повчанні «*Evangelii Gaudium*» (2013), яке було оприлюднене в перших місяцях понтифікату, папа Франциск проголосив євангельську основу своєї прихильності до охорони навколишнього середовища: «Справжня віра... завжди містить глибоке бажання змінити світ, передати цінності, залишити після себе на цій землі щось добре. Ми любимо цю прекрасну

¹⁴ Див. 5 екологічних ініціатив Папи Римського // recyclemag.ru (03.10.2020).

¹⁵ Див. Презентація нової енцикліки Папи «*Laudato si'*» - «Славен будь».

¹⁶ «В юдейсько-християнській традиції слово “створіння” має ширше значення, ніж “природа”, оскільки воно пов'язане з люблячим планом Господа, у якому кожна істота має власну цінність і значення. Природу зазвичай розуміють як систему, яку треба вивчати, розуміти й контролювати, тоді як створіння можна зрозуміти виключно як подарунок із простягнутих рук нашого Батька і як реальність, осяяну любов'ю, яка закликає всіх нас до вселенської єдності». Див. Папа Франциск. Енцикліка *Laudato Si'*. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич 2019, 76.

¹⁷ Пор. *Laudato Si'*, 10.

¹⁸ «1980 року папа Павло II установлює св. Франциска покровителем екології та екологів, які турбуються про охорону навколишнього середовища». Див. *Життя св. Франциска з Ассізі* // www.ofm.org.ua (04.10.2020).

¹⁹ *Laudato Si'*, 10.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

планету, яку Бог дав нам для життя... Земля є наш спільний дім, і всі ми є брати і сестри»²⁰. Натомість енцикліку «*Laudato Si'*» можна назвати розширеним викладом цих думок²¹.

«Який світ ми хочемо залишити тим, хто прийде після нас, дітям, яких зараз виховуємо?»²². Це питання займає центральне місце в енцикліці «*Славен будь*». Воно скероване до всіх людей, адже має на меті розпочати серйозний діалог про наш спільний дім. Мова йде не лише про навколишнє природне середовище, але насамперед це стосується «світу» наших пріоритетів, ідеалів, цінностей, ідей, сенсів тощо. Перш ніж усвідомити необхідність турботи про довкілля, ми покликані збагнути: «Яка мета нашого життя у світі? Чому ми тут? Яка ціль нашої роботи та всіх наших зусиль? Яке наше призначення на цій землі?». Від того, якими будуть наші відповіді на ці питання залежить наскільки щедрі плоди дадуть наші екологічні старання²³.

Все створіння поєднане у добрі і любові, відповідно коли їх бракує це відображається на всьому. У своїй книжці «*Nostra Madre Terra*» (2019) папа Франциск підкреслює, що однією із причин екологічної кризи, яку ми зараз переживаємо є хворий погляд на нас, на інших і на світ. Через це ми не здатні усвідомити себе любленими і прийняти все як дар Божої любові для нас. Ми провинилися проти Землі, тож «просімо у неї прощення за нашу жадібність»²⁴.

Нам важко прийняти той факт, що принцип функціонування природних екосистем є зразковим: рослини виробляють поживні речовини, якими харчуються травоядні; вони, своєю чергою, є їжею для м'ясоїдних, які продукують значну кількість органічних відходів, завдяки яким виростають нові покоління рослин. Натомість наша промислова система не здатна інтегрувати й переробляти відходи і побічні продукти наприкінці виробничого та споживчого циклів. Ми ще не змогли розробити циклічну модель виробництва, яка б могла зберігати ресурси для теперішніх і майбутніх поколінь, максимально обмеживши використання невідновлюваних ресурсів, забезпечивши їхнє помірковане споживання, максимально ефективне використання, повторне використання і переробку²⁵.

²⁰ Див. Waterman A. *Pope Francis on the Environmental Crisis* [PDF] // www.independent.org (06.10.2020).

²¹ Див. Там само.

²² *Laudato Si'*, 160.

²³ Пор. Там само.

²⁴ Див. «*Наша Мати Земля*»: Папа про християнське бачення екологічних викликів // synod.ugcc.ua (06.10.2020).

²⁵ *Laudato Si'*, 22.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Біблійні розповіді про творіння із книги Буття є ілюстрацією того, як «наше перебирання на себе ролі Господа та небажання визнавати обмеженість людської природи» руйнує гармонію між Богом, людством та усім створінням як єдиним цілим. Розрив цих фундаментальних для людського життя зв'язків є гріхом. Внаслідок цього гармонія у стосунках між людьми та природою зникає, і вони стають конфліктними. Деструктивна сила гріха сьогодні проявляється у різних формах насильства і жорстокості: злочинах проти природи, війнах, ігноруванні найбільш слабких і ін²⁶. Папа Франциск зауважує, що наші серця поранені гріхом, тому присутнє в них насильство теж знаходить своє відображення у хворобі, яка проявляється у воді, ґрунті, повітрі та у всіх формах життя²⁷.

Ми зіткнулися з двома окремими кризами, одна з яких – екологічна, а інша – соціальна, але це радше комплексна криза, яка є і соціальною, і екологічною. Стратегії її вирішення вимагають цілісного підходу до боротьби з бідністю, відновлення гідності найменш захищених груп суспільства й одночасно захисту природи²⁸.

Забруднення води, ґрунту та атмосфери завдає шкоди здоров'ю мільйонів людей. Накопичення відходів, «більшість з яких не розкладається біологічним шляхом», високотоксичних та радіоактивних відходів промисловості все більше і більше починає перетворювати наш спільний дім на «величезне сміттєзвалище»²⁹. Інтенсивне використання викопного палива спричиняє викиди в повітря і значну концентрацію парникових газів – метану, двоокису вуглецю, окису азоту та ін. – та безпосередньо пов'язане з глобальним потеплінням³⁰. Марнотратне використання води з боку індустріально розвинених країн і тих, що розвиваються, потрапляння у водні джерела хімічних продуктів, забруднення підземних джерел води внаслідок промислової діяльності веде до «зростання вартості продуктів харчування» та негативних екологічних наслідків, які «можуть вразити мільярди людей»³¹.

²⁶ Пор. *Laudato Si'*, 66.

²⁷ Див. Папа Франциск закликає покласти край використанню викопного палива // radiosvoboda.org (06.10.2020).

²⁸ *Laudato Si'*, 139.

²⁹ Див. Waterman A. *Pope Francis on the Environmental Crisis*.

³⁰ Див. *Laudato Si'*, 23-24.

³¹ Там само, 29-31.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Спостерігається драматичне зростання кількості мігрантів, які прагнуть утекти від зростаючої бідності, спричиненої погіршенням природного довкілля. Вони не визнаються міжнародними конвенціями як біженці, залишені напризволяще зі своїми проблемами і не мають жодного правового захисту. На жаль, загалом суспільство байдуже ставиться до таких страждань, які навіть зараз мають місце в нашому світі. Відсутність нашої реакції на ці трагедії наших братів і сестер свідчить про втрату почуття відповідальності за ближніх, яке лежить в основі громадянського суспільства³².

Папа Франциск зазначає, що екологічна проблематика насправді є проблематикою соціальною, адже першими, хто страждає від безвідповідального використання ресурсів Землі, є бідні люди, які найменше до цього причетні. Понтифік критикує модель розвитку, орієнтовану на збільшення споживання, оскільки на практиці це штовхає людство до саморуйнування³³. Наслідком цього є волення нашої сестри Землі разом з усіма хто покинутий, благаючи нас змінити напрямок руху. Ще ніколи нашому спільному дому не завдавали такої великої шкоди і не поводитися з ним так негідно, як впродовж останніх двохсот років³⁴.

Як людський рід, ми маємо «спільне походження в Бозі» та мешкаємо у спільному домі, яким є «планета-сад, у якому Бог нас помістив», а в Христі маємо «спільне призначення». Але коли ми забуваємо про це, «наша взаємозалежність перетворюється у залежність деяких від інших», помножуючи нерівність і маргіналізацію, наслідком чого стає послаблення суспільних зв'язків та нищення довкілля³⁵.

У Біблії вже від початку знаходимо застереження: розповідь про Вавилонську вежу є яскравим прикладом, що стається, коли наші намагання досягнути неба реалізуються завдяки ігноруванню зв'язку людства зі створінням та з Творцем. «Ми будуємо вежі та хмарочоси, але нищимо спільноту. Уніфікуємо споруди й мови, але умертвляємо культурне багатство. Хочемо бути панами Землі, але нищимо біорозмаїття та екологічну рівновагу», – наголошує папа Франциск³⁶.

Слово «солідарність» дещо затерлося, і часом його неправильно розуміють, але воно виражає щось значно більше, ніж якісь спорадичні вияви щедрості. Воно, натомість,

³² *Laudato Si'*, 25.

³³ Див. Белінський. *Чотири роки Папи Франциска*.

³⁴ Див. *Laudato Si'*, 53.

³⁵ Коцур Т. *Папа: Солідарність – дорога до відновлення. Засіб не вартує більше, ніж людина* // www.vaticannews.va (06.10.2020).

³⁶ Див. *Папа відновив загальні аудієнції з участю вірних. «Солідарність — це більше ніж великодушність»* // credo.pro (07.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

вимагає утворення нового менталітету, який мислить категоріями спільноти і пріоритетності життя всіх над привласненням благ поодинокими особами³⁷.

«Проблема полягає в тому, що нам усе ще не вистачає культури, потрібної для подолання цієї кризи. Нам потрібне лідерство, здатне вивести на новий шлях і задовольнити вимоги сучасності, одночасно турбуючись про всіх і без шкоди для майбутніх поколінь»³⁸. Деякі країни намагаються розробляти ефективніші методи управління і поступово досягати значного прогресу, але самого лише посилення чутливості людей до екологічних проблем недостатньо, щоб змінити шкідливі споживацькі звички³⁹.

Що порожніше серце людини, то більше вона має потребу купувати речі, володіти ними та споживати. Стає майже неможливим приймати обмеження, які встановлює дійсність. У цьому контексті істинний смисл спільного добра також зникає. У міру поширення такого ставлення соціальні норми поважають лише настільки, наскільки вони не суперечать особистим потребам. Тож наше занепокоєння не може обмежуватися виключно загрозою екстремальних кліматичних явищ та природних катастроф, а повинно також поширюватися на катастрофи, які випливають із соціальних криз, оскільки одержимість споживацьким стилем життя, особливо з боку небагатьох вибраних, може призвести лише до насильства та взаємознищення⁴⁰.

Враховуючи панування ідеологій, які знищують все, що перешкоджає здобуттю все більших прибутків, те, що є слабким та вразливим, як-от навколишнє середовище, стає незахищеним перед зацікавленнями тиранії, яка в «односторонньому порядку невблаганно нав'язує свої закони і свої правила»⁴¹. Ті, в чиїх руках зосереджена економічна влада займаються виправдовуванням існуючої глобальної системи, в якій домінує прагнення до фінансової вигоди і спекулювання. Це показує тісний зв'язок між соціальною і етичною деградацією та погіршенням стану довкілля⁴². Як зазначає папа Франциск,

є очевидним той факт, що забруднення, кліматичні зміни, опустелення, екологічна міграція, нестабільне споживання ресурсів планети, закислення океанів, зменшення біорізноманітності є невіддільними від соціальної нерівності, а саме: від зростаючої концентрації влади та багатства в руках дуже малої кількості осіб і від, так званих,

³⁷ *Evangelii Gaudium*, 188.

³⁸ *Laudato Si'*, 53.

³⁹ Пор. Там само, 55.

⁴⁰ Там само, 204.

⁴¹ *Evangelii Gaudium*, 56.

⁴² Див. *Laudato Si'*, 56.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

спільнот добробуту, від величезних військових витрат, від культури відходів та недостатньої уваги до периферій, від браку захисту дітей та неповнолітніх, незахищених людей похилого віку, ненароджених дітей⁴³.

Оскільки все взаємопов'язане⁴⁴, то стан здоров'я суспільних інституцій має вплив на довкілля, і відповідно на якість життя людей⁴⁵. Значить все, «що ослаблює ці інституції, має негативні наслідки, адже веде до несправедливості, насильства та втрати свободи»⁴⁶. Надмірний індивідуалізм, марнотратство і споживацька ментальність ставлять під загрозу спільне добро та перешкоджають поширенню економічної, соціальної та екологічної солідарності, яка б формувала більш людяну економіку, здатну дбати про добробут майбутніх поколінь, а не лише про задоволення миттєвих бажань⁴⁷.

Та сама байдужість, той самий егоїзм, та сама жадібність, та сама пиха, те саме ствердження, що ми володарі й деспоти світу, провадять людину, з одного боку, що нищення видів та грабунку природних засобів, натомість з другого — до експлуатації бідних, використання праці жінок та дітей, порушення прав сім'ї, неповаги до права людини за життя від зачаття до природного кінця⁴⁸.

Теперішня екологічна криза є однією з ознак моральної, духовної та культурної кризи сучасності. Нам не вдасться оздоровити відносини з довкіллям, якщо ми не будемо намагатися зцілювати все, що є визначальним у взаєминах між людьми⁴⁹. Святіший Отець підкреслює, що новий зв'язок з природою неможливий без нової людини. Саме зцілення людського серця є джерелом надії «на зцілення світу від його суспільних і екологічних неспокоїв»⁵⁰.

Фактом залишається також те, що люди, здається, більше не вірять у щасливе майбутнє; вони більше не мають сліпої віри в краще завтра з огляду на нинішній стан речей та наші технічні можливості. Зростає усвідомлення того, що науково-технічний прогрес більше не дорівнює прогресові людства й історії, поглиблюється відчуття, що шлях до кращого

⁴³ «Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів.

⁴⁴ Думка, що «все пов'язане» лежить в основі керівного принципу енцикліки «*Laudato Si'*» – принципу інтегральної екології; це означає, що інтегральна екологія не зводиться лише до довкілля, а включає цілісне бачення життя. Див. Interdicasterial Working Group of the Holy See on Integral Ecology. *Journeying Towards Care for Our Common Home: Five Years After Laudato Si'* [PDF]. Vatican 2020, 8-9.

⁴⁵ Див. *Laudato Si'*, 142.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Див. Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім.

⁴⁸ Жюльєт Бінош у Папи Франциска: екологія — це зцілення серця // *credo.pro* (04.10.2020).

⁴⁹ Див. *Laudato Si'*, 119.

⁵⁰ Див. Жюльєт Бінош у Папи Франциска: екологія — це зцілення серця.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

майбутнього лежить деінде... Відмовмося миритися з цим і знову почнімо цікавитися метою та сенсом усього. Інакше ми просто узаконимо теперішню ситуацію і потребуватимемо нових форм утечі від реальності, які допоможуть нам заповнити порожнечу⁵¹.

Папа Франциск, як духовний лідер і досвідчений душпастир, сповнений надії. Він переконаний, що наше майбутнє в наших руках: «хоча люди і можуть деградувати, також можуть себе опанувати, знову виявляти добродієність і ставати кращими, незважаючи на будь-які психологічні та соціальні впливи. Ми можемо чесно подивитися на себе, визнати наше глибоке невдоволення і стати на новий шлях, що приведе до правдивої свободи»⁵². Не дозволяймо жодній системі знівелювати наше прагнення добра, істини чи краси, особливо, «здатність відгукуватися на те, до чого кличе нас Бог у глибині наших сердець»⁵³. Як зазначає С. Духович, не варто мовчати перед обличчям експлуатації та знищення екосистеми, не потрібно залишатися байдужими до того факту, що нашу планету нищать і грабують нібито в ім'я прогресу, прикриваючи свою жадібність до прибутку⁵⁴.

Вселенський Архисерей пропонує нам не втрачати надії маючи перед собою таке важке завдання, бо ця надія походить від милосердної любові Небесного Отця⁵⁵. «Наші серця від природи відкриті до вселенської єдності, це відчуття братерства не залишає осторонь нікого»⁵⁶. «В серці цього світу, – додає він, – завжди присутній Господь життя, Який дуже любить нас. Він не покидає нас, не залишає нас на самоті, бо Він остаточно поєднався з нашою землею, Його любов завжди спрямовує нас шукати нові шляхи»⁵⁷. «Надія допомагає нам зрозуміти, що вихід є завжди, що ми завжди можемо змінити напрямок руху, завжди зможемо зробити щось для вирішення наших проблем»⁵⁸.

⁵¹ *Laudato Si'*, 113.

⁵² Див. Там само, 205.

⁵³ Див. Там само.

⁵⁴ Пор. Духович С. *Папа на Всесвітній День охорони довкілля: Не можемо вдавати, що ми здорові в хворому світі* // www.vaticannews.va (16.10.2020).

⁵⁵ Див. *Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім*.

⁵⁶ *Laudato Si'*, 92.

⁵⁷ *Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім*.

⁵⁸ *Laudato Si'*, 61.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

У посланні адресованому учасникам міжнародного форуму «*The European House-Ambrosetti*» папа Франциск стверджує, що в сьогоденнішньому часі ми повинні навчитися розпізнавання шляхів одужання людства, якого всі прагнуть. І додає, що якісне розпізнавання потребує навернення і креативності: екологічне навернення⁵⁹ запускає механізм сповільнення нелюдських темпів споживання та виробництва, і налагодження зв'язку з природою, а креативність є відкритістю на дотик Святого Духа, який «надихає на нові, своєчасні і справді сміливі рішення»⁶⁰.

Проблеми сьогоденнішнього світу можуть стати для нас справжніми нагодами, аби відчутти себе однією сім'єю, родиною людства. Коли починаємо усвідомлювати те, що не наближаємось до справжньої мети, що надаємо першість тому, що не є головним, а, інколи, й тому, що є злом, то в нашому серці може зродитись покаяння та прохання прощення. Всі ми, віруючі і невіруючі, на переконання Папи, повинні зростати в усвідомленні та розкаянні за те, що дозволили, аби нас опанувала логіка поділу, відмежування⁶¹.

Під час загальної аудієнції, яка відбулася в квітні цього року, папа Франциск у своєму зверненні з нагоди святкування 50-го Дня Землі закликав «наново відкрити сенс сакральної пошани до землі, бо вона – не лише наш дім, а й дім Божий»⁶². Це вимагає «не поверхневих відповідей, а справжнього навернення, тобто “зміни напрямку”, що означає перетворення сердець і умів»⁶³. Необхідно поглянути на природний світ не як на сховище ресурсів, які ми отримали в користування, а як на ««Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога формувати людське життя й наповнювати існуванням усе суще, необхідне для підтримки людства»⁶⁴. Ми покликані усвідомити себе «дітьми нашого Небесного Отця, сотвореними на Його образ, яким доручено управляти землею; перетвореними спасенною смертю і Воскресінням, освячені даром Святого Духа.

⁵⁹ «Цей термін вперше був використаний Папою Римським Іваном Павлом II у 2001 р. під час звернення до загальної аудиторії на площі Святого Петра, і, схоже, в цьому першому випадку він посилається на загальну тенденцію до підвищення екологічної свідомості у світлі екологічних проблем». Див. Deane-Drummond C. *Joining in the Dance: Catholic Social Teaching and Ecology* [PDF] // *New Blackfriars* Vol 93 (2012) 204.

⁶⁰ Папа до економістів: необхідне нове розуміння економіки та прогресу // synod.ugcc.ua (16.10.2020).

⁶¹ «Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів.

⁶² *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога* // kmc.media (08.10.2020).

⁶³ Див. Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім.

⁶⁴ *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога.*

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Така ідентичність, що є Божим даром, спонукає нас ставитися до інших як до братів і сестер та дбати про наш спільний дім»⁶⁵.

«Було б чудово, коли б ми стали здатними просити прощення у бідних, у відкинутих; тоді станемо здатними до щирого каяття також за зло, яке ми вчинили землі, морю, повітрю, тваринам...», – пише далі Папа Франциск, підкреслюючи важливість просити прощення та прощати, що є вчинками, які можливі лише у Святому Дусі. «Отож, розкаяння для нас, для нашої епохи, є благодаттю, яку потрібно покірно вимолювати у Господа Ісуса Христа, щоб в історії це наше покоління запам'яталось не за його помилки, але за смиренність і мудрість, завдяки яким вдалося змінити хід подій»⁶⁶.

На думку австралійських єпископів, пережити екологічне навернення або відчуття зміну серця можливо завдяки аналізу власного життя і визнанню шкоди, яку ми завдали Божому творінню своїми діями і бездіяльністю⁶⁷. Постать св. Франциска з Асичу засвідчує, що шлях до оздоровлення стосунків зі створінням починається з «досконалого особистого навернення, яке включає визнання нами помилок, гріхів та невдач і веде до щирого покаяння та бажання змінитися»⁶⁸.

Папа Франциск розповів, що його зацікавленість темою довкілля теж розвивалася поступово. Він зізнався, що шлях його екологічного навернення бере початок із зустрічі латиноамериканського єпископату, яка відбулася 2007 року в Апаресіді (Бразилія). Йому випала честь бути головою комісії, яка редагувала підсумковий документ. Святіший Отець згадує, що тоді його розуміння поведінки бразильських єпископів було доволі слабким. Заручившись підтримкою своїх колег з Еквадору і Колумбії, вони намагались використати кожен нагоду, щоб говорити «про “великі проблеми Амазонії” і про їхні екологічні та соціальні наслідки»⁶⁹.

Другим важливим моментом на цьому шляху Папи, стала його подорож до Страсбурга (Франція). 25 листопада 2014 року він виступив перед парламентом Європейського Союзу та Радою Європи. В аеропорту його зустріла Сеголен

⁶⁵ Див. Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім.

⁶⁶ «Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів.

⁶⁷ *Australian Catholic Bishops and the Environment* // www.catholicaustralia.com.au (15.10.2020).

⁶⁸ *Laudato Si'*, 218.

⁶⁹ Див. Коцур Т. «*TerraFutura: Діалоги з Папою Франциском про цілісну екологію*» // www.vaticannews.va (16.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Рояль – міністр екології Франції, якій президент Франсуа Олланд доручив привітати Франциска. Зі слів Глави Католицької Церкви, вони мали коротку розмову в часі якої пані міністр запитала чи дійсно він щось пише про екологію. Почувши ствердну відповідь політикиня звернулась до Вселенського Архидіакона із закликом опублікувати текст до Паризької конференції з питань клімату, яка повинна була відбутись в листопаді-грудні 2015 року⁷⁰.

Повернувшись до Риму Папа повідомив своїй команді вчених і богословів, які працювали над майбутньою енциклікою «*Laudato Si*», що документ повинен бути оприлюднений до конференції. Це буде підставою, щоб вимагати від її учасників серйозних і реальних пропозицій щодо скорочення шкідливих викидів в атмосферу і зменшення темпів глобального потепління. Таким чином папа Франциск засвідчив свій шлях екологічного навернення і усвідомлення серйозності екологічного лиха. «Я люблю давати це свідчення тому, що ми повинні працювати так, щоб кожна людина здійснила цю подорож шляхом екологічного перетворення», – підсумовує Святіший Отець⁷¹.

Утім, деякі вірні й побожні християни, покладаючись на реалізм і прагматизм, схильні глузувати з проявів занепокоєння станом довкілля. Інші поведуться пасивно, не хочуть змінювати своїх звичок і, як результат, стають непослідовними. Тож усе, що їм потрібно, це «екологічне навернення», через яке наслідки зустрічі з Ісусом Христом проявлятимуться в їхньому ставленні до навколишнього світу. Реалізація на практиці покликання захисника Божого створіння належить до сутності чеснотливого життя – це зовсім не допоміжний чи вторинний аспект нашого християнського досвіду⁷².

Запропонований Папою шлях полягає в тому, «аби переосмислити наше майбутнє, починаючи від стосунків: чоловіки та жінки нашого часу прагнуть автентичності і щиро бажають переглянути життєві критерії, повернутись до того, що справді цінне, перебудовуючи існування та культуру»⁷³. «Екологія – це екологія людини й усього творіння, а не лише його частини. Подібно до того, як під час важкої хвороби недостатньо лише медикаментів, але необхідно

⁷⁰ Пор. O'Connell G. *Pope Francis on the 'ecological conversion' that led him to 'Laudato Si'* // www.americamagazine.org (17.10.2020).

⁷¹ Пор. Там само.

⁷² *Laudato Si*, 217.

⁷³ Див. «Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

обстежити хворого і розуміти причини, які призвели до виникнення недуги, аналогічно й кризу нашого часу слід поборювати, розпочинаючи від її причин», – пояснює Франциск⁷⁴.

Коли ми не в змозі визнати значимість бідної людини, людського ембріона, людини з обмеженими можливостями (це лише кілька прикладів) – стає важко почути крик самої природи. Усе є взаємопов'язаним. Як тільки людина проголошує незалежність від реальності і поводить себе як абсолютний володар, самі основи нашого життя починають руйнуватися, оскільки «замість виконання своєї ролі помічника Божого у справі творіння людина ставить себе на місце Бога і, таким чином, провокує повстання з боку природи»⁷⁵.

Святіший Отець говорить про те, що «сьогодні ми маємо “великі уми” та “університети, які викладають концепції та ідеї” і “є спадкоємцями лібералізму та Просвітництва”, але “ми втратили гармонію трьох мов: мови голови – мислення, мови серця – почуття і мови рук – виконання”»⁷⁶. Ми не живемо у згоді з собою: не думаємо над тим, що відчуваємо і робимо, не відчуваємо те, що думаємо і робимо, і, не робимо те, що думаємо і відчуваємо. Нам потрібно відновити цю внутрішню «гармонію мудрості», як каже Папа⁷⁷.

Чимало людей сьогодні відчувають надзвичайний внутрішній дисбаланс, який примушує їх бути постійно зайнятими і поспішати. Це провокує їх на безглузді вчинки і веде до нехтування всім довкола. Тривога і постійний шум заважають розчути слова любові, якими сповнена природа⁷⁸. Натомість, «інтегральна екологія вимагає присвятити час відновленню сповненої спокою гармонії зі створінням і застановитися над нашим стилем життя та ідеалами для споглядання Творця, який живе серед нас і в нашому доквіллі, чия присутність “не треба створювати, тільки відкривати, знаходити”»⁷⁹.

Розмірковуючи над тим, як «відновити гармонію в нашому спільному домі, на землі, й у взаєминах із людьми, із сусідами, з найбіднішими»⁸⁰ Франциск

⁷⁴ «Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів.

⁷⁵ *Laudato Si'*, 117.

⁷⁶ Див. O'Connell G. *Pope Francis on the 'ecological conversion' that led him to 'Laudato Si'*.

⁷⁷ Пор. Там само.

⁷⁸ Пор. *Laudato Si'*, 225.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ *Svím* – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

зауважує, що «існування кожного сильно пов'язане з іншими людьми: життя – це не час, який поступово минає, життя – взаємодія»⁸¹. «Ми маємо відновлювати наші зв'язки... Осуд, який я тримаю у серці на сестру чи брата, відкрита незалікована рана, непробачена образа, злість, яка тільки ранить мене – це все бій, який я несучу у собі, іскра глибоко в моєму серці, яку потрібно погасити, перш ніж вона стане полум'ям, що залишить тільки попіл по собі»⁸².

Святіший Отець вважає, що в процесі нашого «екологічного навернення» потрібно працювати над своєю ніжністю та здатністю виявляти ніжність. Це основа доброго життя в гармонії⁸³.

Що ж таке ніжність? Це любов, яка наближається і стає реальною. Це рух, що починається з серця і сягає очей, вух і рук. Ніжність означає дивитися очима, щоб бачити іншого, і слухати вухами – щоб чути іншого, щоб слухати дітей, убогих, тих, хто боїться майбутнього. Слухати мовчазний плач нашої спільної домівки, нашої хворої, забрудненої Землі. Ніжність означає задіювати свої руки й серце, щоб заспокоїти іншого, подбати про тих, хто потребує опіки⁸⁴.

На думку Франциска, «екологічне навернення дозволяє нам побачити загальну гармонію, співвідношення всього; як все споріднене, все пов'язане»⁸⁵. Однак, за його словами, «у наших сьогodнішніх людських суспільствах ми втратили відчуття людського взаємозв'язку, тих фундаментальних відносин, які створюють людську гармонію»⁸⁶.

«Як чудово було б, щоб у час, коли ми відкриваємо далекі планети, ми б відкривали і потреби наших братів і сестер, що перебувають на наших орбітах. Як чудово було б, якби солідарність – це прекрасне й часами незручне слово – не просто передбачало соціальну роботу, а стало ключовим аргументом в ухваленні політичних, економічних і наукових рішень, а також у взаєминах між людьми, народами й країнами», – звиряється Святіший Отець⁸⁷.

Говорячи про важливість та необхідність екологічного навернення кожної особи Папа стверджує, що цього недостатньо, щоб «виправити надзвичайно

⁸¹ Папа Римський на TED розповів про майбутніх нас і революцію ніжності: кілька тез виступу // life.pravda.com.ua (19.10.2020).

⁸² Там само.

⁸³ Див. O'Connell G. *Pope Francis on the 'ecological conversion' that led him to 'Laudato Si'*.

⁸⁴ Папа Римський на TED розповів про майбутніх нас і революцію ніжності: кілька тез виступу.

⁸⁵ Див. O'Connell G. *Pope Francis on the 'ecological conversion' that led him to 'Laudato Si'*.

⁸⁶ Див. Там само.

⁸⁷ Папа Римський на TED розповів про майбутніх нас і революцію ніжності: кілька тез виступу.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

складну ситуацію, в якій опинився сьогодні світ»⁸⁸. Намагання окремих людей щось змінити можуть завершитися втратою ними здатності і свободи долати утилітарний менталітет, або ще гірше, становлять небезпеку перетворити їх в жертву «неетичної культури споживацтва, позбавленої соціальної чи екологічної свідомості»⁸⁹. «Соціальні проблеми слід вирішувати за допомогою мережі спільнот, а не лише сумою окремих добрих вчинків... Екологічне навернення, необхідне для досягнення сталих змін, – це також навернення суспільства»⁹⁰.

Ця солідарність одні з одними та навколишнім світом, – як підкреслює Папа, – вимагає твердої готовності розробляти та впроваджувати практичні заходи, що захищають гідність всіх людей у їхніх людських, сімейних та трудових стосунках, борячись, одночасно, із структурними причинами бідності та трудячись задля захисту природного довкілля⁹¹.

З огляду на це, Франциск заохочує до «організованих дій на місцевому й національному рівнях»⁹². Він вважає, що людям, на яких би суспільних рівнях вони не перебували, потрібно об'єднуватися і творити відповідні ініціативи. Кожен із нас має можливість зробити свій невеликий внесок⁹³. «Ми не повинні думати, що ці зусилля нічого у світі не змінять. Ці дії поширюють в суспільстві добро, яке завжди приносить невидимі плоди, оскільки спричинюють добро в лоні землі, яке має тенденцію поширюватись, інколи непомітно»⁹⁴.

Сьогодні світ потребує екологічного навернення, підкріпленого конкретними діями. Без спільного плану, нам не впоратись із проблемами, які стали загрозливими для нашого спільного дому⁹⁵. Це завдання висуває перед нами такі величезні вимоги, що ми ніколи не зможемо виконати їх, якщо діятимемо лише з власної ініціативи чи шляхом об'єднання зусиль тих, хто

⁸⁸ Пор. *Laudato Si'*, 219.

⁸⁹ Пор. Там само.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Духович С. Папа: цілісна екологія вимагає навернення кожної людини і суспільства // www.vaticannews.va (18.10.2020).

⁹² Пор. *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога.*

⁹³ Див. Там само.

⁹⁴ *Laudato Si'*, 212.

⁹⁵ Пор. *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога.*

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

вихований в дусі індивідуалізму⁹⁶. Ми повинні усвідомити, що «заради захисту спільного дому мусимо співпрацювати як міжнародна спільнота»⁹⁷.

Потрібен чіткий погляд на стан речей, певний спосіб мислення, політика, освітні програми, спосіб життя та духовність, які разом чинитимуть опір нападу технократичної парадигми. Інакше навіть найкращі екологічні ініціативи можуть виявитися заручниками тієї ж глобалізованої логіки. Пошук лише технічних засобів вирішення кожної виниклої екологічної проблеми призводить до розмежування того, що насправді взаємопов'язане, і до маскуванню справжніх, глибинних проблем глобальної системи⁹⁸.

Людство ХХІ століття успадкувало систему управління, яка ослаблює силу держав-націй насамперед «через те, що економічні та фінансові сектори, які є транснаціональними, як правило, домінують над політичними»⁹⁹. З огляду на це, папа Франциск закликає розробити міжнародні інституції, які будуть краще організовані та працюватимуть на чесній основі шляхом домовленостей між урядами держав¹⁰⁰. «Необхідно запровадити глобальні норми врегулювання, щоб визначати зобов'язання і запобігати неприйнятним діям, для прикладу, коли потужні компанії чи країни вивозять високотоксичні відходи до інших держав чи ведуть там забруднюючу промислову діяльність»¹⁰¹.

Важливим джерелом контролю та координації є закон, у якому закладені правила прийнятної поведінки задля спільного добра. Обмеження, які має запровадити здорове, зріле та суверенне суспільство, пов'язані з далекоглядністю та безпекою, належним регламентуванням, дотриманням правил, боротьбою з корупцією, ефективним реагуванням на небажані побічні наслідки процесів виробництва та відповідним втручанням, якщо йдеться про потенційні чи нечітко визначені ризики¹⁰².

Пріоритетом Святішого Отця є пошук моделі співжиття, яка б зупинила руйнування нашого спільного дому і стала основою побудови кращого майбутнього¹⁰³. «Ми повинні приготувати щось іншого. Альтернативу! Її перемогти з цією альтернативою»¹⁰⁴, – наголошує Папа. Якщо ми справді

⁹⁶ Див. *Laudato Si'*, 219.

⁹⁷ Пор. *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога.*

⁹⁸ *Laudato Si'*, 111.

⁹⁹ Див. Там само, 175.

¹⁰⁰ Див. Там само.

¹⁰¹ Там само, 173.

¹⁰² Там само, 177.

¹⁰³ Пор. Коцур. «*TerraFutura: Діалоги з Папою Франциском про цілісну екологію.*»

¹⁰⁴ Там само.

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

прагнемо розвинути екологію, якій буде під силу вилікувати завдані нами рани, то жодне вчення і жодна галузь науки не повинні залишитись поза увагою, включно з релігією і притаманною їй мовою¹⁰⁵.

Настав час усім визнати, що аморальність, глузування з віри, добра і чесності, висміювання етичних принципів не принесли нам нічого доброго. Руйнування підвалин суспільного життя призвело «до взаємного протистояння, коли кожен захищає власні інтереси, до нових форм насилля й жорстокості та перешкод у плеканні правдивої культури піклування про довкілля»¹⁰⁶. Натомість, «релігії можуть відігравати важливу роль у захисті навколишнього середовища та захисті прав людини у своїх країнах, своїх громадах та своїх школах»¹⁰⁷, – переконаний папа Франциск.

«Світ дивиться на віруючих, щоб побачити їх реакцію на захист навколишнього середовища та прав людини»¹⁰⁸. Енцикліка «*Laudato Si'*» є вагомим закликом Папи Франциска, зверненим найперше до всіх християн – «прийняти на себе зобов'язання стосовно створіння, які випливають з Євангелії Ісуса»¹⁰⁹ і виявляти «переконання і ставлення, які допоможуть захистити довкілля»¹¹⁰. Християни покликані взяти на себе провід у захисті довкілля: «Ми перебуваємо по обидві сторони гри – ми знаходимося в реальному повсякденному житті, і ми також в різний спосіб контактуємо з духовним, тому саме ми повинні діяти в суспільстві, щоб змінити ситуацію»¹¹¹.

Держава-Місто Ватикан один з перших, хто взявся втілювати екологічну програму папи Франциска в життя! Зусилля спрямовані в чотирьох напрямках:

захист довкілля (наприклад, у всіх офісах запроваджено сортування сміття); захист водних ресурсів (закритий кругообіг води у фонтанах); догляд за зеленими насадженнями (прогресивне зменшення шкідливих засобів захисту рослин); споживання

¹⁰⁵ Див. *Laudato Si'*, 63.

¹⁰⁶ Див. Там само, 229.

¹⁰⁷ Esteves J. A. *Religions must take lead in protecting creation, pope says* // www.ncronline.org (20.10.2020).

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ *Laudato Si'*, 246.

¹¹⁰ Там само, 211.

¹¹¹ Roewe B. *Global Catholic climate network launches ahead of papal visit to Philippines* // www.ncronline.org (21.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

енергоресурсів (наприклад, у 2008 році на даху одного з ватиканських залів було встановлено сонячні панелі, а нові енергозберігаючі системи освітлення в Сикстинській Каплиці, на площі Святого Петра та в базиліці дозволили знизити витрати приблизно на 60, 70 та 80%)¹¹².

Від моменту публікації у Ватикані папського документу про турботу за наш спільний дім «*Laudato Si'*», католицькі спільноти неодноразово використовували цей текст для зустрічей, молитовних заходів, семінарів, відкритих лекцій, наукових конференцій тощо з метою застосування вчення Папи на практиці та подолання екологічних проблем у своїх регіонах¹¹³. Католицькі єпископи і священники отримавши доступ до енцикліки Святішого Отця мали змогу використовувати амвони, блоги і єпархіальні газети як платформи для формування повідомлення про необхідність рятувати Землю¹¹⁴. Зрештою, з виходом у світ екологічної енцикліки, активність папи Франциска в напрямку побудови справедливіших суспільств, здатних оберігати людське життя та усе створіння не припинилася.

«Дослідження використання екологічних пошукових термінів у *Google* свідчать про те, що інтерес до навколишнього середовища зріс після того, як папа Франциск випустив *Laudato Si'* у 2015 році»¹¹⁵. За цей період Святішому Отцеві вдалося як ініціювати, так і долучитися до цілої низки заходів спрямованих на привернення уваги до глобальних проблем людства, просування екологічної свідомості і пошук шляхів подолання екологічної кризи. До прикладу, Всесвітній Католицький Кліматичний Рух (*Global Catholic Climate Movement*) – заснований 2015 року у відповідь на заклик папи Франциска реагувати на кліматичну кризу, включає мирян, священників, єпископів та глобальну мережу організацій¹¹⁶; Всесвітній день молитви та турботи за творіння (*World Day of Prayer for Creation*)

¹¹² Духович С. «На шляху дбання про спільний дім» – документ з нагоди п'ятої річниці «*Laudato Si'*» // www.vaticannews.va (21.10.2020).

¹¹³ Пор. Roewe B. *Laudato Si' Week renews awareness ahead of encyclical anniversary* // www.ncronline.org (24.10.2020).

¹¹⁴ Пор. Coday D. *2015 could be the year we save the earth* // www.ncronline.org (24.10.2020).

¹¹⁵ Cannon J.C. *Interest in protecting environment up since Pope's 2015 encyclical* // news.mongabay.com (24.10.2020).

¹¹⁶ Див. *Global Catholic Climate Movement (GCCM)* // www.laudatosi.org (25.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

– був встановлений 1989 року Вселенським Патріархом Димитрієм, відтак у 2015 році папа Франциск прийняв рішення, що відтепер Католицька Церква теж святкуватиме цей день 1 вересня¹¹⁷; «*Fratelli tutti*» – соціальна енцикліка папи Франциска, яка є продовженням і розширенням думок викладених у «*Laudato Si'*»¹¹⁸; Платформа дій «*Laudato Si'*» – семирічна програма, яка буде запущена з нагоди п'ятирічного ювілею енцикліки «*Laudato Si'*», в рамках якої сім'ї, єпархії, школи, університети, лікарні, с/г підприємства, релігійні чини та згромадження працюватимуть над інтегральною екологією в своїх околицях¹¹⁹; Рік екології – оголошений 24 травня 2020 року з метою поширення принципів «*Laudato Si'*». Також на основі енцикліки було знято документальний фільм, запроваджено щорічну премію «*Laudato Si'*», заплановано проведення круглого стола з екології у січні 2021 року під час всесвітнього економічного форуму в Давосі, зустріч релігійних лідерів присвячену екології, яка відбудеться весною наступного року та низку інших цікавих заходів присвячених турботі за наш спільний дім¹²⁰.

У квітні 2015 року, за два місяці до оприлюднення енцикліки, Святіший Отець виголосив свій загальний місячний молитовний намір: «Щоб люди навчились поважати творіння і піклуватися про нього як дар від Бога»¹²¹. За п'ять років свого існування «*Laudato Si'*» стала суспільним дороговказом для всього людства в питаннях збереження довкілля та подолання соціальної несправедливості. Кожен зможе знайти в цьому документі відповідні екологічні підказки: від бізнесмена до політика, від кожної людини доброї волі до душпастиря¹²².

Папа підкреслює, що завдяки солідарності, керованій вірою, ми маємо можливість сповнювати Божою любов'ю нашу глобалізовану культуру «не через

¹¹⁷ Див. Духович С. *1 вересня – екуменічний Всесвітній день молитви та турботи за творіння* // www.ecumenicalstudies.org.ua (25.10.2020).

¹¹⁸ Див. *"Fratelli tutti"* // www.humandevlopment.va (25.10.2020).

¹¹⁹ Див. *Laudato Si' Action Platform* // www.laudatosi.org (25.10.2020).

¹²⁰ Пор. *Ватикан сьогодні офіційно оголосить Рік екології* // risu.ua (25.10.2020).

¹²¹ Див. Roewe B. *In February prayer video, Pope Francis pleads for creation care, 'a new way of living'* // www.ncronline.org (24.10.2020).

¹²² Пор. Ліуш Н. *Професор д-р Володимир Шеремета: «Laudato Si'» – дороговказ людству, як уберегти найкращий дарунок Бога Творця* // news.ugcc.ua (24.10.2020).

РОЗДІЛ 2. ЗАКЛИК ПАПИ ФРАНЦИСКА ДО ЕКОЛОГІЧНОГО НАВЕРНЕННЯ ЯК ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

спорудження веж і стін, які розділяють і падають, але тчучи спільноту та підтримуючи “процеси справді людського і стійкого зростання”»¹²³. Господь кидає нам виклик серед кризи і спонукає оживляти та пробуджувати ту солідарність, яка здатна «давати стійкість, підтримку та сенс в цей час, коли все, здається, потопає. Нехай же креативність Святого Духа зможе заохотити нас породжувати нові форми родинної гостинності, плідного братерства й універсальної солідарності»¹²⁴, – каже Святіший Отець.

У цьому контексті, 1 вересня, зокрема, та протягом усього року Папа закликає молитися: «Боже убогих, допоможи нам визволити покинутих та забутих цієї землі, що мають велику цінність в Твоїх очах. Боже любові, покажи нам наше місце у цьому світі, як засобів Твоєї любові до всіх істот цієї землі. Господи милосердя, дай нам ласку прийняти Твоє прощення та поширювати Твоє милосердя в усьому нашому спільному домі. Славен будь. Амінь»¹²⁵.

Нехай наші душі і серця наново сповняться прагненням «любити й цінувати чудовий дар землі, нашого спільного дому, та піклуватися про всіх членів людської родини. Як брати і сестри, молимося разом до нашого небесного Отця: “Зішли Твого Духа – і віднови лице землі” (пор. Пс 104:30)»¹²⁶.

¹²³ Див. Коцур. *Папа: Солідарність – дорога до відновлення. Засіб не вартує більше, ніж людина.*

¹²⁴ Див. Там само.

¹²⁵ «Поводьмося милосердно з нашим спільним домом». *Послання Папи Франциска* // rks.lviv.ua (26.10.2020).

¹²⁶ *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога.*

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Глобальне потепління, забруднення води і повітря, вирубка лісів, деградація природних ресурсів, зникнення значної частини видів тварин і рослин – все це наслідки людської діяльності. Світова спільнота вже не один десяток років досліджує ймовірність катастрофічних наслідків глобальних екологічних проблем і повідомляє про потребу негайного їх вирішення¹. Нехтування екологічною кризою веде до реальної загрози безпеці нашого життя на Землі. Намагаючись підкреслити серйозність ситуації в якій опинилося людство папа Франциск наголошує: «Будь-яка шкода, завдана довкіллю, – це шкода, завдана людству»²! На його думку, ця криза, як і будь-яка інша, «містить як небезпеку, так і можливість: можливість уникнути небезпеки»³. Все залежить від нас, якщо дійсно прагнемо вирішити екологічні і інші тісно з ними пов'язані соціальні проблеми, то повинні змінити наше ставлення до усього створіння.

Тенденція надмірного використання природних ресурсів оперта на володіння успіхом, речами, владою підсилює насильство, ненависть та війни. Багаті володіють усім, бідні не мають нічого. Їх не помічають, з ними намагаються не спілкуватися. Кожен з нас ризикує стати жертвою такої ментальності. Ліком проти цієї хвороби є усвідомлення того, що навколишнє середовище не є цілком самою у собі, але Божим даром для нас усіх! Це дозволить нам «переглянути життєві критерії, повернутись до того, що справді цінне, перебудовуючи існування та культуру»⁴.

В Україні вже зараз 124 особи зі 100 тисяч (найбільше у світі!) помирають через забруднене повітря – і це справжня загроза для економіки. Все більше поширення серцево-судинних хворіб, непритаманних для нашого регіону інфекцій та стресу через

¹ Пор. Савчук Т. *Екоактивізм в Україні: почати з себе, щоб врятувати планету* // www.radiosvoboda.org (01.11.2020).

² «Екологічна криза ставить під загрозу існування людства», – Папа Франциск в США // news.ugcc.ua (01.11.2020).

³ Див. Папа Римський заявив, що коронавірус — одна з відповідей природи на екологічну кризу // hromadske.ua (01.11.2020).

⁴ Пор. «Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів.

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

зміну клімату. Падіння врожайності через теплові хвилі, посухи, втрату вологи. Затоплення 200 тисяч гектарів с/г земель, 590 населених пунктів, майже 2 тисяч комерційних та виробничих об'єктів до кінця століття через можливе підняття рівня моря. Масове переселення понад 75 тисяч людей із цих територій. Це загрози для економіки. Зараз ми ще можемо їх запобігти. Саме зараз, а не у міфічному «завтра»⁵.

«У той час як у світі проблема захисту довкілля займає провідні позиції, в Україні про неї говорять рідко»⁶. Натомість, сьогодні українці щораз більше мають можливість подорожувати за кордон, зокрема країнами Європейського Союзу, і бачити, яке там ставлення суспільства до екологічних питань. Як наслідок, вражені цим досвідом наші громадяни – повертаючись додому – все більше починають висувати вимоги, аби українська влада теж активно працювала в цьому напрямку і створювала відповідні умови для збереження довкілля⁷.

Важливо теж розуміти, що іншою, більш вагомою причиною стурбованості українців питаннями екологічної безпеки на території нашої держави є болючий досвід подолання наслідків Чорнобильської аварії. «26 квітня 1986 року сталася найбільша техногенна катастрофа в історії людства – вибух на Чорнобильській атомній електростанції»⁸. «Витік радіації внаслідок вибуху на четвертому енергоблоці ЧАЕС прирівнюють до вибуху 500 атомних бомб, скинутих США у 1945 році на Хіросіму»⁹. «Аварія на Чорнобильській АЕС не має аналогів по площі радіоактивного забруднення і величині радіоактивного опромінення рослин, тварин і людини»¹⁰. В грудні 2016 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила своєю резолюцією дату 26 квітня – Міжнародним днем пам'яті Чорнобильської катастрофи¹¹.

⁵ Засядько С. *Економіка та екологія: врятувати одне, не знищивши інше* // ecoaction.org.ua (02.11.2020).

⁶ Поскробок Ю. *Андрій Андрусевич про екологічну свідомість українців, активність ГО та екологічні реформи* // www.prostir.ua (02.11.2020).

⁷ Пор. Савчук. *Екоактивізм в Україні: почати з себе, щоб врятувати планету*.

⁸ *Що сталося на ЧАЕС 26 квітня 1986 року: ретроспектива аварії* // www.bbc.com (02.11.2020).

⁹ Вінтюк Ю. – Герасимюк Є. *Чорнобиль: 12 фактів про аварію, місто і тварин* // news.24tv.ua (02.11.2020).

¹⁰ Логановський К. *Медичні наслідки Чорнобильської катастрофи: що відомо через 19 років* // www.chornobyl.net (02.11.2020).

¹¹ Див. *The persistent legacy of the Chernobyl disaster* // www.un.org (02.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Однією з найбільших небезпек для українців є неспроможність забезпечити верховенство права. Це справді проблема тому, що «без забезпечення верховенства права не може бути охорони довкілля»¹². У вирішенні екологічних питань навіть ідеальний підхід не буде працювати, якщо верховенством права не забезпечуються його елементи. Уявімо, наприклад, політичну пропозицію вирубати ліси Карпат. Якщо законність, яка є елементом верховенства права працює, то таку політичну пропозицію неможливо буде здійснити. Однак, якщо вона все ж буде прийнята, то згодом буде оскаржена з огляду на інший правовий елемент – доступ до правосуддя. На сьогодні доступ до правосуддя є ключовим елементом верховенства права, завдяки якому можливе сприяння охороні довкілля в контексті держави¹³.

На пострадянському просторі Україна є, мабуть, однією з небагатьох держав, які мають досить високий рівень активності громадянського суспільства. Це дає змогу унеможливити монополізацію влади і ресурсів політичним класом. Ми маємо реальні можливості «безпечно вийти хоч на одиночний пікет, хоч на акцію, демонстрацію, парад, конференцію, круглий стіл і заявити про те, чого ти хочеш»¹⁴. У деяких сусідніх країнах така поведінка може бути небезпечною для здоров'я і життя, тому громадсько-політична діяльність у такій формі інколи є неможливою¹⁵. Звісно, за право вільно висловлювати свою громадянську позицію потрібно боротися, і українське суспільство є яскравим прикладом цього.

В Україні, хоч у невеликій кількості, але все ж існують громадські організації та активісти, які застосовують на практиці доступ до правосуддя для охорони довкілля. З іншої сторони, останнім часом в нас з'являється дедалі більше таких груп, які намагаються підвищувати обізнаність населення стосовно

¹² Див. Поскробок. *Андрій Андрусевич про екологічну свідомість українців, активність ГО та екологічні реформи.*

¹³ Пор. Там само.

¹⁴ Пор. Гузій І. *ProstirTalks: чим живе екологічний рух України* // www.prostir.ua (03.11.2020).

¹⁵ Пор. Там само.

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

екологічного способу життя. Проте, їхнім недоліком часто є відсутність конкретного напрямку зайнятості та ресурсів, які давали б спроможність займатися цим постійно і досягати помітних результатів¹⁶. Однозначно, що їхніх зусиль є замало, аби протистояти екологічній кризі на національному рівні.

Приблизно 9/10 українців вважають, що довкілля особисто для них є важливим і 9/10 вважають, що вони можуть відігравати роль в охороні довкілля. Внутрішньо, на рівні цінностей і ставлення ми, українці, готові захищати довкілля. Це надзвичайно важливо, тому що аби змінити цінності людини, потрібно не рік, не два, і не десять. Ми говоримо про ціле покоління. Тому факт того, що українці розуміють вагомість охорони довкілля, є важливим. Проблема тут в іншому, не вистачає екологічної обізнаності. Українці вважають, що часті посухи та повені є екологічною проблемою номер 1 в Україні, а на останнє місце вони ставлять зміну клімату. Хоча зв'язок між цими проблемами очевидний¹⁷.

Підвищення екологічної обізнаності громадян є завданням держави, екоорганізацій та рухів, натомість Церква ставить собі за мету підвищення екологічної свідомості і сприяння екологічному наверненню людей. «Наші зусилля, спрямовані на виховання та освіту, будуть недостатніми і неефективними, якщо ми не намагатимемося сприяти формуванню нового способу мислення про людей, життя, суспільство та наші стосунки з природою»¹⁸, – вважає папа Франциск. Більше уваги зі сторони душпастирів і церковних структур до питання покликання людини у сотвореному Богом світі і відповідальності перед творінням мотивуватиме християн, а через них і інших людей, дбати про природу та кожного, хто потребує допомоги, підтримки чи захисту. Також це буде спонукати людей об'єднуватися, взаємодіяти, привертати увагу і розвіювати байдужість суспільства до соціальних проблем, ставати активними учасниками екоініціатив, зрештою, брати на себе реальну відповідальність за збереження довкілля, а не лише на рівні «цінностей», та підтримувати і вболівати за урядові реформи в екологічній сфері.

¹⁶ Пор. Савчук. *Екоактивізм в Україні: почати з себе, щоб врятувати планету.*

¹⁷ Поскробок. *Андрій Андрусевич про екологічну свідомість українців, активність ГО та екологічні реформи.*

¹⁸ *Laudato Si'*, 215.

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

В незалежній Україні Церква є чи не єдиною інституцією, якій вдається стабільно зберігати високий рівень довіри громадян¹⁹. За останніми даними дослідження проведеного в період з 30 жовтня до 5 листопада 2020 року соціологічною службою Центру Разумкова, довіра до Церкви в Україні – серед державних та суспільних інститутів – складає 62%. Це один з найвищих результатів, попереду лише Збройні Сили України (66%)²⁰. Якщо говорити конкретно про Українську Греко-Католицьку Церкву, то за конфесійно-церковною ознакою вона є моральним авторитетом для 87% своїх вірних, що є найвищим показником, якщо порівнювати з результатами серед опитаних респондентів – вірян Православної Церкви України та Української Православної Церкви Московського патріархату²¹. Таким чином, можемо говорити, що УГКЦ все ж володіє певними важелями впливу на українське суспільство і має добру нагоду сприяти екологічному наверненню людей та формуванню у них екологічно орієнтованого світогляду.

На сьогодні провід Української Греко-Католицької Церкви ставить собі за мету, насамперед, сприяти духовному відродженню кожної людини. УГКЦ бачить себе не як благодійну організацію чи соціальну установу²², яка повинна «виховувати слухняних невольників, як цього від Церкви впродовж віків вимагали всі більш чи менш тоталітарні режими»²³. Вона вбачає своє завдання у тому, щоб «застосовуючи всі духовні засоби, які Господь доручив їй, допомагати кожній людині різьбити кришталевий характер християнина. На те й існує Церква, щоб всебічно освячувати людину – і як одиницю, і як члена спільноти, а

¹⁹ Пор. Филипович Л. *Роль релігії, Церкви в інтеграції суспільства* // risu.ua (03.11.2020).

²⁰ Пор. *Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (жовтень–листопад 2020р.)* // razumkov.org.ua (04.11.2020).

²¹ Пор. Центр Разумкова. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020 рр.* [PDF]. Київ 2020, 8.

²² Див. Мороз В. *Церква та її завдання у світі: до питання про потенціал суспільного вчення УГКЦ* [PDF] // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Історичне релігієзнавство* 2. Острого 2010, 123.

²³ *Привітання на переломі століть [Преосвященнішого Любомира Гузара] Високопреосвященним і Преосвященним Владикам, Духовенству, Монашеству, Мирянству Української Греко-Католицької Церкви в Україні та на поселеннях* // *Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008)*. Львів 2008, 195.

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

тим самим забезпечувати її дочасне і вічне щастя»²⁴. Другою ціллю до якої спрямована діяльність УГКЦ в Україні є духовне відновлення суспільства.

У грядучому столітті Церква повинна зробити значний внесок у розбудову нашого суспільства, щоб воно було морально здоровим. Наші Вчителі двадцятого століття не цуралися повчати нас, як будувати свою Рідну Хату... Церква повинна виховувати свідомих, врівноважених, відповідальних, щиро зацікавлених долею своєї Держави громадян²⁵.

Цього року вшановуємо 155-ту річницю від дня народження праведного Митрополита Андрея Шептицького. Будучи моральним авторитетом і провідником Греко-Католицької Церкви в Галичині він сам показував приклад і інших навчав, що наше життя полягає в тому, щоб поставити свої вміння і ресурси на служіння спільному благу усього Божого творіння – як людей, так і природи! Зусиллями Митрополита у співпраці з Комісією охорони природи при Науковому товаристві імені Шевченка на землях Львівської митрополії було утворено «заповідник кедрових лісів на горі Яйко, що біля Підлютого, та заповідник степової рослинності біля Чортової Гори (Пуків на Рогатинщині). То були одні з перших природних заповідників у Західній Україні»²⁶.

Зважаючи на актуальність, наведемо опис А. П'ясецьким природи цих заповідників: «Гніздо Горганських верхів: Грофа, Паренки, Кануськи, Попада, Мшана й Льолинське Яйце – це найбільш дика й первісна полоса наших Карпат. Заховалася там у своїй пишній красі, не знищена ще наступом цивілізації, первісна гірська порода, якій рівної немає не лише на просторі Карпат, але й, мабуть, у цілій Європі. Тому створено на цих верхах завдяки розумінню й допоміжності власника лісів їх Екселенції Митрополита Андрея гр. Шептицького два заповідники (резервати) первісної гірської природи»²⁷.

У 1925 році Кир Андрей передав частину лісів (гора Сокіл), які належали до літньої резиденції галицьких митрополитів для потреб «Пласту». Цим жестом він

²⁴ Див. *Привітання на переломі століть [Преосвященнішого Любомира Гузара] Високопреосвященним і Преосвященним Владикам, Духовенству, Монашеству, Мирянству Української Греко-Католицької Церкви в Україні та на поселеннях*, 195.

²⁵ *Привітання на переломі століть [Преосвященнішого Любомира Гузара] Високопреосвященним і Преосвященним Владикам, Духовенству, Монашеству, Мирянству Української Греко-Католицької Церкви в Україні та на поселеннях*, 195-196.

²⁶ Див. Кіт С. – Березюк Д. *Заповідники, засновані та опікувані Андреем Шептицьким* [PDF] // *Захист навколишнього середовища. Збалансоване природокористування*. Львів 2015, 17.

²⁷ Горошко М. *Екологічне подвижництво Митрополита Андрея Шептицького у справі захисту та збереження лісів (до 150-річчя від дня народження Митрополита Української Греко-Католицької Церкви)* [PDF] // *Наукові праці Лісівничої академії наук України* Вип 13 (2015) 290.

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

дав можливість юним пластунам таборувати серед мальовничих гір, плекати любов до природи і дбати про неї, як записано в статуті організації²⁸. В Львівських архиєпархіальних відомостях за 1937 рік міститься розпорядження Митрополита для свого духовенства: «Охоронювати й не винищувати самовільно які-небудь пам'ятки природи на церковних ґрунтах...». Ще одним завданням було зінвентаризувати «природничі об'єкти гідні збереження», які знаходилися на території парохії: джерела й водоспади, скелі, печери, мінеральні поклади, рідкісні породи дерев, кущів і диких квітів, рідкісні види тварин тощо²⁹. Двома роками пізніше Шептицький закликає духовенство «використовувати всяку нагоду, включно до проповідальниці, для поуки людей, що всяка тварина є ділом рук Творця і тому з нею слід поступати людяно»³⁰.

Охорона природи, довкілля як важливий аспект діяльності митрополита були направлені на посилення процесів національного відродження в краї, мали неабияке значення для утвердження національної гідності галичан, наближали їх до природи, сіяли зерна природоохоронних ідей, оскільки шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості народу лежить через неухильне розширення його духовного світогляду, укріплення економічного становища та підвищення матеріального добробуту, в основі яких і закладено любов до рідної землі й рідної природи³¹.

Старання Митрополита Андрея Шептицького задля збереження довкілля і плекання любові до Божого творіння серед людей, особливо дітей і молоді, слугують дороговказом для духовенства і вірних сучасної УГКЦ. Світлої пам'яті Блаженніший Любомир Гузар у зверненнях з нагоди Дня Бога-Творця пропонує вірним і всім людям доброї волі пригадати, що «світ, в якому живемо, це не просто довкілля, матерія, чи випадковий продукт еволюції, але прекрасний та неповторний Твір Бога, довірений нам на відповідальне управління, охорону та збереження для майбутніх поколінь»³².

²⁸ Пор. Бриндак І. *Екологічне служіння Митрополита Андрея Шептицького* // dds.edu.ua (05.11.2020).

²⁹ Див. *Охорона природи* // Львівські архиєпархіальні відомості Річник L (1937) 54-55.

³⁰ Див. *Людяне обходження й охорона звірят* // Львівські архиєпархіальні відомості Річник LI (1938) 107.

³¹ Гайдукевич О. *Митрополит Андрей Шептицький – природоохороний діяч Галичини* [PDF] // Схід №1 (2016) 38.

³² *Звернення Блаженнішого Любомира, Верховного Архiepіскопа Києво-Галицького, до вірних Української Греко-Католицької Церкви та людей доброї волі з нагоди дня Бога Творця (2010 р. Б.)* // ecoburougcc.org.ua (06.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

У цей день ми спільно звернемося з молитвою до Бога Творця, щоб висловити свою вдячність за Його щедри дари створеного світу, а особливо – за багатство, різноманітність та красу природи нашої країни. Ми маємо визнати свої провини за невідповідальне управління дарами природи і просити прощення і ласку зміни свідомості, щоби насправді бути добрими управителями Божого світу. Ми будемо також спільно просити Бога про захист багатства та різноманіття життя, гармонії екологічних систем та збереження всієї планети³³.

Кир Любомир також закликає звернути увагу на погіршення стану довкілля: «Перед нами тільки дві можливості: або продовжувати руйнувати природу і загинути разом з нею, або, що Боже дай, навернутися, перестати нищити Божі дари і знову втішатися ними. Щиро сподіваюся, що виберемо другий шлях, у тому намірі молюся і прошу вас також молитися»³⁴.

Блаженніший Святослав, теперішній Глава УГКЦ, також принагідно наголошує на важливості відповідального ставлення до навколишнього середовища. До прикладу, у листі адресованому учасникам 13-го Єкуменічного соціального тижня Кир Святослав висловив думку, що «відчуття відповідальності за довкілля не є лише турботою якоїсь однієї Церкви в Україні»³⁵. На думку Отця і Глави УГКЦ, «дуже важливо, щоб ця благородна справа поваги до створеного світу та пошана до Бога-Творця сьогодні стала спільним зусиллям усіх християн України, щоб тема екологічного навернення набрала єкуменічного характеру»³⁶. Під час проповіді у Патріаршому соборі Воскресіння Христового виголошеній цього року на свято Преображення Господнього Блаженніший Святослав підкреслив:

Ми маємо гарний звичай приносити до храму на освячення перші плоди землі. Це один зі способів проповідувати правду про нас і про землю, на якій ми живемо. Остаточна правда є такою, що людина працює, але Бог плодоносить. Приносити первоплоди на освячення до Бога – це означає визнавати, що земля, на якій ми живемо є його даром для нас. Якщо ми так будемо ставитися до землі і довкілля, один до одного і до нашої

³³ *Звернення Блаженнішого Любомира, Верховного Архієпископа Києво-Галицького, до вірних Української Греко-Католицької Церкви та людей доброї волі з нагоди дня Бога Творця (2010 р. Б.).*

³⁴ *Звернення Блаженнішого Любомира, Верховного Архієпископа Києво-Галицького, до вірних Української Греко-Католицької Церкви та людей доброї волі з нагоди дня Бога Творця (2009 р. Б.) // esoburougcc.org.ua (06.11.2020).*

³⁵ *Глава УГКЦ до учасників 13-го Єкуменічного тижня: «Відповідальність за довкілля не є лише турботою однієї Церкви в Україні» // news.ugcc.ua (06.11.2020).*

³⁶ *Глава УГКЦ до учасників 13-го Єкуменічного тижня: «Відповідальність за довкілля не є лише турботою однієї Церкви в Україні».*

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

держави, то кожне наше зусилля і діло буде преображенням і проявом саява і світлості Божої мудрості у нашому житті, суспільстві і на землі³⁷.

У 2004 році в Українському Католицькому Університеті відбулася презентація спільної праці фахівців різних ділянок богослов'я у вигляді книги з моральної катехизи «Життя у Христі», яку впорядкував тоді ще віце-ректор Львівської духовної семінарії Святого Духа, о. д-р Святослав Шевчук. Документ представляє вчення Вселенської Церкви з окремих, найбільш актуальних, питань моралі. Друга частина підручника висвітлює питання пов'язані з екологічною кризою і відповідальністю за Боже створіння. Це була одна з перших спроб нашої Церкви дати людям чіткий дороговказ як жити в сучасній культурі згідно з моральними засадами³⁸. Наступною фундаментальною працею Української Греко-Католицької Церкви, яка говорить про екологічний вимір життя християнина став Катехизм «Христос – наша Пасха». У розділі «Преображення Всесвіту», який належить до третьої частини цього віровчительного документу наголошується, що «люблячи Бога-Творця, людина шанує і Його творіння, відповідально ставлячись до довкілля»³⁹. Катехизм говорить «про тісний зв'язок християнської віри і відповідальності за Боже створіння, констатує факт екологічного гріха як важкого гріха проти людини, проти її довкілля і проти її Творця, а також закликає до цілісного екологічного навернення, яке має виявитися у конкретних вчинках та поведінці повсякденного життя»⁴⁰.

«Активна екологічна діяльність УГКЦ зароджувалась на базі екологічного центру Івано-Франківської єпархії під керівництвом д-ра Володимира Шеремети»⁴¹. Керуючись рекомендаціями Ради Єпископських Конференцій Європи (ССЄЕ) наша Церква у 2001 році прийняла рішення розпочати діяльність,

³⁷ Блаженніший Святослав на свято Преображення: «Остаточним завданням людини є переобразитися і засяяти у воскресінні разом зі Спасителем» // ugcc.kiev.ua (06.11.2020).

³⁸ Пор. Моральна катехиза: Божі відповіді на людські питання // ucu.edu.ua (07.11.2020).

³⁹ Синод єпископів УГКЦ, Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха». Львів 2012, 997.

⁴⁰ Духович С. Екологічне вчення в УГКЦ: від турботи про довкілля до зустрічі з Христом // www.vaticannews.va (07.11.2020).

⁴¹ В Департаменті інформації Івано-Франківської Архієпархії провели тепловізійну зйомку та енергоаудит // ugcc.if.ua (07.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

яка б ґрунтувалася на християнській вірі та моралі і була спрямована на формування у людей свідомості відповідальності за довкілля⁴². Результатом цього стало створення згодом Екологічного центру Івано-Франківської єпархії УГКЦ, а 2007 року, завдяки рішенню 37 сесії Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ та декрету Блаженнішого Любомира, було засновано Бюро УГКЦ з питань екології⁴³.

Основними напрямками діяльності Екобюро було обрано:

- поширення в українському суспільстві вчення Церкви щодо питань екології та збереження створіння;
- звернення уваги Церкви, суспільства та влади на актуальні проблеми природного довкілля та сприяння у пошуку за шляхами їх вирішення;
- консультування ієрархії УГКЦ щодо актуальних проблем навколишнього природного середовища та можливого внеску Церкви для їх вирішення;
- сприяння у створенні єпархіальних та екзархальних комісій УГКЦ з питань збереження створіння;
- сприяння спеціалізованому вишколу семінаристів, душпастирів, катехитів та вчителів християнської етики;
- видання науково-практичної літератури з питань відповідального ставлення до природного довкілля;
- організація екологічних конференцій, круглих столів, науково-практичних семінарів та інших освітніх заходів;
- співпраця з освітньо-виховними закладами, релігійними та громадськими організаціями, а також з органами державної влади у сфері формування відповідального ставлення до довкілля та збереження створіння⁴⁴.

Спробуємо дещо детальніше розглянути діяльність Бюро УГКЦ з питань екології, включно з напрацюваннями Екологічного центру Івано-Франківської єпархії, ознайомившись з деякими конкретними проектами, заходами та ініціативами, які вдалося втілити в життя. Щодо діяльності Екобюро, то вона представлена на сайті «Відповідальність за створіння», який дає змогу побачити значну увагу Церкви до екологічних проблем, ознайомитись з екологічним вченням Християнських Церков, знайти чимало практичної інформації щодо

⁴² Пор. Климончук О. *Володимир Шеремета: «Забруднюючи довкілля, ми чинимо екологічний гріх, який є найбільшим соціальним гріхом»* // news.ugcc.ua (08.11.2020).

⁴³ Див. *Бюро УГКЦ з питань екології* // ecoburougcc.org.ua (08.11.2020).

⁴⁴ Основні напрямки діяльності Бюро УГКЦ з питань екології взято з офіційного сайту Екобюро УГКЦ (розділ «Про нас»). Див. *Бюро УГКЦ з питань екології* // ecoburougcc.org.ua (08.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

раціональнішого використання природних ресурсів та зменшення негативного впливу на довкілля тощо.

За понад десятилітній період екологічного служіння вдалося надрукувати низку видань, серед яких варто згадати збірку ключових документів екологічного вчення *«Іван Павло II на тему створіння та екології»*, спеціальний посібник *«Екологічний дороговказ»*, який містить практичні поради стосовно зменшення негативного впливу на довкілля, збірник робочих документів *«Відповідальність за створіння в Європі: Документи консультативних нарад з питань природного довкілля Ради Єпископських Конференцій Європи»*, збірник екологічно орієнтованих документів *«Відповідальність за створіння у вченні Папи Венедикта XVI: Екологічне вчення Церкви»*, український переклад екологічної енцикліки папи Франциска *«Laudato Si'»*, екологічно-церковні та церковно-екологічні календарі присвячені популяризації вчення Церкви про відповідальність за створений світ, збірники проповідей та катехиз *«Екологічне навернення для порятунку створіння»*, *«Екологічну хресну дорогу»*, екоказки для дітей і багато ін⁴⁵.

Представники УГКЦ також беруть активну участь у різних заходах екологічного спрямування. Зокрема цього року, в жовтні, Володимир Шеремета, Василь Шафран та Олег Кіндій взяли участь у онлайн-Форумі *«Почути крик землі: інтегральна екологія в дії»*, який відбувався в рамках 13-го Єкуменічного соціального тижня⁴⁶, а в листопаді керівник Екобюро УГКЦ був учасником національного круглого столу на тему *«Екологія»*, який організувало Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП)⁴⁷. Михайло Дзуль, під час VII-го національного форуму *«Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології»* виступив із доповіддю на тему

⁴⁵ Пор. *Наші видання* // ecoburougcc.org.ua (09.11.2020).

⁴⁶ Пор. *«Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії» - дискусійна тема 13-го Єкуменічного соціального тижня* // esweek.org.ua (09.11.2020).

⁴⁷ Див. *П'ятий національний круглий стіл: духовність та моральність – ключ до вирішення екологічної кризи* // ecoburougcc.org.ua (09.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

«Практичний досвід та просвітницька діяльність УГКЦ в сфері поводження з відходами»⁴⁸. Володимир Містерман, заступник керівника Екобюро, взяв участь у консультаційній нараді, організованій центральним офісом секції мігрантів та біженців Дикастерію сприяння цілісному розвитку людської особи Святого Престолу на тему «Кліматичні зміни та міграція»⁴⁹. Також за підтримки Комісії УГКЦ з міжконфесійних та міжрелігійних відносин відбувся міжконфесійний форум «Екуменічний діалог та його вплив на екологічну ситуацію в Україні», під час якого представники духовенства обговорювали нові виклики, пов'язані із розповсюдженням пандемії COVID-19⁵⁰.

З нагоди п'ятої річниці першої в світі екологічної енцикліки «*Laudato Si'*», Бюро УГКЦ з питань екології провело ековікторину «*Тиждень з Laudato Si'*». Відповідаючи на 10 запитань, складених на основі розділів документу, учасники мали нагоду перевірити свою обізнаність з ековченням Католицької Церкви⁵¹. Долучаючись до ініціативи папи Франциска «*Pik Laudato Si'*» було проведено X ювілейний конкурс «Відповідальність за створіння», метою якого є поширювати культуру відповідального ставлення до створіння⁵². Закликаючи до діл милосердя до Божого створіння Екобюро ініціювало, з метою привернути увагу до катастрофічних соціально-екологічних наслідків війни на Сході України, безтермінову акцію «Посади дерево Миру»⁵³. За словами Володимира Шеремети, керівника Бюро УГКЦ з питань екології, за підтримки його відомства щорічно проводиться «від 500 до 700 освітньо-виховних, молитовних і

⁴⁸ Див. Бюро УГКЦ з питань екології взяло участь в національному форумі «Поводження з відходами в Україні» // ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

⁴⁹ Див. Участь УГКЦ в консультаційній нараді на тему: «Кліматичні зміни та міграція» // ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

⁵⁰ Див. У Києві відбувся міжконфесійний форум «Екуменічний діалог та його вплив на екологічну ситуацію в Україні» // ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

⁵¹ Див. Ековікторина «Тиждень з *Laudato Si'*» // ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

⁵² Див. Бюро УГКЦ з питань екології оголошує X Всеукраїнський конкурс «Відповідальність за створіння» // ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

⁵³ Див. Звернення-заклик Бюро УГКЦ з питань екології з приводу проведення Всеукраїнської екологічної акції «Посади дерево Миру» // ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

практичних заходів екологічного спрямування у всій Україні в рамках екологічних місій та духовно-екологічних таборів тощо»⁵⁴.

На початку цього року Синод Єпископів УГКЦ постановив доручити єпархіальним єпископам враховувати екологічні складові у межах загальної діяльності Церкви: підвищити рівень енергоефективності наявних сакральних та інших церковних будівель, залучити відновні джерела енергії, впровадити системи роздільного збору відходів та ін. Отцям-душпастирям доручено поширювати вчення Церкви про християнську відповідальність за створений Богом світ під час проповідування, катехизації та інших душпастирських заходів. Бюро УГКЦ з питань екології у співпраці з Івано-Франківською академією Івана Золотоустого мають завдання розробити для студентів церковних освітніх закладів навчальний курс екологічної етики і основ збереження Божого створіння⁵⁵.

Підтримуючи заклик Екобюро УГКЦ до співпраці задля формування відповідального ставлення до довкілля та збереження створіння, будучи натхненними активною діяльністю цієї церковної інституції та маючи підтримку серед колег та студентів Українського Католицького Університету д-р Олег Кіндій, доцент кафедри богослов'я УКУ та священник УГКЦ, з групою однодумців прийняли рішення заснувати Центр екобогослов'я і сталого розвитку⁵⁶. В грудні 2019 року відбувся інавгураційний круглий стіл Центру на тему «Сім'я і турбота про творіння: виховання екологічної свідомості»⁵⁷. Центр екобогослов'я і сталого розвитку ставить перед собою завдання за допомогою написання публікацій, проведення круглих столів, організації наукових семінарів, співпраці з українськими і міжнародними партнерами стати

⁵⁴ Бюро УГКЦ з питань екології підтримало ініціативу Папи Франциска — Тиждень «Laudato Si» // synod.ugcc.ua (13.11.2020).

⁵⁵ Див. *Екологічні постанови Вісімдесят четвертої сесії Синоду Єпископів КГВА* // ecobourougcc.org.ua (12.11.2020).

⁵⁶ Пор. Фігас Р. *Екологія та богослов'я – на шляху до спільного розуміння та дії. Інтерв'ю з о. Олегом Кіндієм. Частина друга* // dukhovnist.in.ua (13.11.2020).

⁵⁷ Див. Лавриш Ю. *У Львові відбувся інавгураційний круглий стіл Центру екобогослов'я і сталого розвитку УКУ* // ucu.edu.ua (14.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

майданчиком екобогословської рефлексії та розробки практичних і методологічних рекомендацій для УКУ та УГКЦ. Зважаючи на те, що Україні досі не вдалося сформулювати конкретні цілі щодо пом'якшення та запобігання наслідкам екологічної кризи, Центр екобогослов'я прагне поглибити діалог між експертами в галузях екології, довкіллязнавства, богослов'я та релігійними спільнотами, бізнесом, політиками і суспільством з метою вироблення стратегії запровадження змін та пришвидшення руху нашого суспільства до сталого розвитку⁵⁸.

Семінаристи Львівської духовної семінарії Святого Духа теж докладають зусиль для привернення уваги до екологічних проблем та сприяють підвищенню екологічної свідомості людей. Одним із напрямів діяльності семінарійного Братства «Введення в Храм Пресвятої Богородиці» є екологічне служіння. Все починалося у 2013 році з проведення «Еко-патріотичних прощ» за ініціативою кількох семінаристів, які мали за мету сприяти розвитку любові до культури та природи рідного краю. Згодом розширилося поле екологічно спрямованої діяльності семінаристів, зросла кількість учасників, які брали активну участь у еко-патріотичних заходах і акцент змістився більше на екологічний аспект служіння. Було прийнято рішення приєднатися до семінарійного Братства і так утворилася Екологічна секція. Її учасники щотижня моляться за усе створіння *«Акафіст до Бога-Творця»*, займаються сортуванням пластикових пляшок та макулатури в семінарії, роздають їжу потребуючим особам, організують вело-та екопрощі, проводять еко-акцію «Новий рік з Богом» тощо⁵⁹.

Керівник Бюро УГКЦ з питань екології, професор Володимир Шеремета, підсумовував перше десятиліття служіння в Україні для збереження створіння такими словами:

Десятки різноманітних тематичних ековидань, сотні освітньо-виховних, молитовних та практичних заходів екологічного спрямування, які щороку проводяться силами

⁵⁸ Пор. Фігас. *Екологія та богослов'я – на шляху до спільного розуміння та дії. Інтерв'ю з о. Олегом Кіндієм. Частина друга.*

⁵⁹ Пор. *Екологічна секція* // www.lds.lviv.ua (14.11.2020).

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Міжєпархіальної екомережі, духовно-екологічні табори, Всеукраїнські екологічні конкурси та ініціативи, які охоплюють чим раз більшу аудиторію парафіяльних громад, а також учнівської та студентської молоді – це не просто перші плоди діяльності Бюро УГКЦ з питань екології, але, передусім, інструменти Нової Євангелізації та реалізації місії Церкви в цілому⁶⁰.

«Вагомість екологічної проблематики для майбутнього людства вимагає в Церквах пробудження і посилення свідомості, що ангажування, направлені на збереження створіння, не є другорядною сферою діяльності поряд з багатьма іншими, але мусять формувати основоположний вимір життя Церкви»⁶¹. Робімо все для того, аби двадцята річниця екологічного служіння нашої Церкви знайшла своє відображення у вигляді підвищення свідомості наших людей і зменшення негативного впливу на довкілля на теренах України.

⁶⁰ Бюро УГКЦ з питань екології підбило підсумки 10 років служіння для збереження Божого створіння // news.ugcc.ua (08.11.2020).

⁶¹ Папа Іван Павло II на тему створіння та екології, 14.

ВИСНОВКИ

Більшість людей, стикаючись з красою та гармонією природи, відчують внутрішнє оновлення, сповнюються миром та спокоєм. Тієї миті у їхньому серці народжується глибше розуміння створеного світу, відчуття справжньої єдності всього створіння. Сповнене любові спілкування з створінням виходить за межі мови математики чи біології і відкриває нам справжню суть того, що означає бути людиною. Ми перестаємо сприймати навколишнє середовище виходячи лише з економічного підрахунку чи інтелектуальної оцінки, зникає егоїстичне бажання володіти світом, натомість з'являється прагнення жити у злагоді з усіма та піклуватися про творіння.

Однак, екологічна криза, яку ми зараз переживаємо, передусім, є свідченням того, що через егоїзм ми занедбали нашу відповідальність за наш спільний дім і поставили під загрозу життя теперішнього і майбутнього поколінь. Щоб побачити це, достатньо щиро поглянути довкола себе. Живі істоти перетворилися на об'єкти настирливого домінування людини, а в природі бачать лише джерело прибутку. Сьогоднішній світ опанований споживацтвом і культом володіння – владою, успіхом, речами, ресурсами тощо. Шанують того, хто посідає певну владу, і цінують того, хто має багато. Тоді, як тих, хто бідний, або взагалі нічого не має, прийнято ігнорувати, відкидати або що гірше вважати проблемою.

Папа Франциск з цим не погоджується і вирішує стати на захист не лише доквілля, але також всіх, хто став жертвою несправедливості, нерівності та жорстокості тих, хто вважає, що правда на стороні сильнішого і що переможець забирає все. На думку Святішого Отця, така поведінка є чимось протилежним до моделі, яку проповідував Ісус, в основі якої лежать ідеали гармонії, миру, братерства та справедливості. Енцикліка *«Славен будь»*, яку Папа опублікував у 2015 році на початках свого понтифікату, є сміливою заявою, спрямованою на боротьбу з експлуатацією доквілля та підтримку знедолених. Наполегливість та

ВИСНОВКИ

послідовність папи Франциска у цьому питанні дають зрозуміти, що його цікавить більше конкретний результат, аніж короткотривалі балачки.

Досліджуючи рівень уваги з боку Католицької Церкви до питань пов'язаних з охороною довкілля ми з'ясували, що вона однією з перших зауважила видимі прояви екологічної небезпеки і прийняла рішення брати активну участь у розв'язанні цих проблем. Думки, висловлені папою Левом XIII у енцикліці «*Rerum Novarum*» (1891), послужили ширшому огляду та більшому зацікавленню соціальними проблемами серед Римських Архиєреїв. Таким чином поволі почало формуватися Католицьке соціальне вчення аж до того часу, коли з ініціативи папи Івана Павла II його було систематизовано і видано у документі під назвою «*Компендіум соціальної доктрини Церкви*». Один з розділів цієї праці присвячений питанню охорони довкілля, проте в світлі поглиблення екологічної кризи і її тісного зв'язку з питаннями соціальної несправедливості, увага до цієї сфери нашого життя почала поступово зростати.

Усвідомлюючи це, папа Франциск вирішив привернути увагу до проблем пов'язаних з довкіллям та підвищити пріоритет екологічної політики в Церкві і в світі. Тема турботи про створіння була серед важливих питань, які порушували Іван Павло II та Бенедикт XVI, але саме Франциск вперше в історії зробив проблеми екології та захисту навколишнього середовища центральною темою енцикліки. Маючи на меті розпочати серйозний діалог про наш спільний дім Папа ставить запитання, яке стосується кожної людини: «Який світ ми хочемо залишити тим, хто прийде після нас?»¹. Мова йде не лише про навколишнє природне середовище, але насамперед це стосується світу наших пріоритетів, ідеалів, цінностей, ідей тощо.

Ми можемо продовжувати деградувати і рухатись в напрямку до самознищення, але також можемо опанувати себе – стати в правді перед собою і визнати глибоке невдоволення станом світу, в якому ми живемо. Це допоможе нам стати на новий шлях, який приведе нас до правдивої свободи і допоможе нам

¹ *Laudato Si'*, 160.

ВИСНОВКИ

віднайти внутрішню гармонію та примиритися з створінням. Святіший Отець пригадає світові про милосердну любов Небесного Отця і закликає не втрачати надії, адже Бог ніколи не покидає своє творіння і готовий допомагати нам у пошуку нових шляхів для вирішення наших проблем.

Ми повинні навчитися розпізнавати шляхи одужання людства, якого всі так прагнемо і потребуємо. На думку папи Франциска, це є неможливо без екологічного навернення, яке дозволяє нам наново відкрити сакральний сенс пошани до Землі і всього створіння. Ми покликані усвідомити себе дітьми нашого Небесного Отця, яким доручено управляти землею і почати ставитися до інших як до братів і сестер. З цього народжується правдива екологія, якій буде під силу вилікувати рани, які ми завдали планеті і стати основою побудови кращого майбутнього для усього людства.

Також нам вдалося з'ясувати, що Українська Греко-Католицька Церква є прихильною до активної діяльності папи Франциска, спрямованої на привернення уваги до екологічних та пов'язаних з ними соціальних проблем. В рамках структури УГКЦ 2007 року було створено Бюро з питань екології, яке почало займатися поширенням в українському суспільстві вчення Церкви щодо питань екології, звертати увагу на актуальні екологічні проблеми, організовувати екологічно спрямовані заходи і багато ін. Це дало поштовх до появи нових організацій спрямованих на просування екологічної свідомості серед людей, наприклад, Центру екобогослов'я і сталого розвитку чи Екологічної секції Братства «Введення в Храм Пресвятої Богородиці», яка діє у Львівській духовній семінарії Святого Духа.

Папі Франциску, як і Церкві загалом, не є байдужою доля людства. Закликаючи світову спільноту до екологічного навернення він не лише намагається запобігти знищенню людством довкілля, але також робить все необхідне для того, аби не допустити його самознищення. Зусилля Святішого Отця скеровані на користь «цілісної екології», яка включає не лише піклування про природу, але також говорить про повагу до людського життя і взаємну любов між усіма людьми. Адже, Папа переконаний, що тим, хто вважає аборт,

ВИСНОВКИ

евтаназію і смертну кару прийнятними, буде дуже важко перейматись проблемами знищення лісів чи забруднення водойм. На його думку, саме брак цілісності у вирішенні проблем пов'язаних з екологічною кризою є справжньою причиною того, чому ми знаходимось у ситуації глобальної кризи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Церковні документи

1. Звернення Блаженнішого Любомира, Верховного Архієпископа Києво-Галицького, до вірних Української Греко-Католицької Церкви та людей доброї волі з нагоди дня Бога Творця (2009 р. Б.) // Бюро УГКЦ з питань екології ecoburougcc.org.ua (06.11.2020).
2. Звернення Блаженнішого Любомира, Верховного Архієпископа Києво-Галицького, до вірних Української Греко-Католицької Церкви та людей доброї волі з нагоди дня Бога Творця (2010 р. Б.) // Бюро УГКЦ з питань екології ecoburougcc.org.ua (06.11.2020).
3. Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus* / Видавничий відділ «Кайрос» Київського Коледжу Католицької Теології св. Томи Аквінського. Київ 2001.
4. Іван Павло II. Енцикліка *Sollicitudo rei socialis* / Libreria Editrice Vaticana. Рим 1987.
5. Іван Павло II. Апостольський лист *Ecclesia in America* / Libreria Editrice Vaticana. Мехіко 1999.
6. Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня миру 1 січня 1990 року на тему «*Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням*» / Libreria Editrice Vaticana. Ватикан 1989.
7. Павло VI. Апостольський лист *Octogesima Adveniens* / Libreria Editrice Vaticana. Ватикан 1971.
8. Папа Франциск. Енцикліка *Laudato Si'* / Бюро УГКЦ з питань екології. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич 2019.
9. Папа Франциск. Апостольське повчання *Evangelii Gaudium* / Патріарша катехитична комісія УГКЦ. Львів 2014.
10. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

11. *Послання Папи Івана Павла II з нагоди Всесвітнього Дня миру 1 січня 1990 року на тему «Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням»* // Бюро УГКЦ з питань екології ecoburoougcc.org.ua (15.08.2020).
12. *Привітання на переломі століть [Преосвященнішого Любомира Гузара] Високопреосвященним і Преосвященним Владикам, Духовенству, Монашеству, Мирянству Української Греко-Католицької Церкви в Україні та на поселеннях // Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008). Джерела християнського суспільного вчення та служіння, I / заг. ред. Коваленко Л. Львів 2008, 193-197.*
13. *Святе Письмо* / перекл. Хоменко І. Львів 2007.
14. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012.

Основна література

1. O'Connell G. *Pope Francis on the 'ecological conversion' that led him to 'Laudato Si'* // *America Magazine – The Jesuit Review* www.americamagazine.org (17.10.2020).
2. Waterman A. *Pope Francis on the Environmental Crisis* [PDF] // *The Independent Review* www.independent.org (06.10.2020).
3. *«Наша Мати Земля»: Папа про християнське бачення екологічних викликів* // Синод Єпископів УГКЦ synod.ugcc.ua (06.10.2020).
4. *Папа про нагальність навернення, аби врятувати наш спільний дім* // *Vatican News* www.vaticannews.va (03.10.2020).
5. *Папа Римський на TED розповів про майбутніх нас і революцію ніжності: кілька тез виступу* // *Українська правда* life.pravda.com.ua (19.10.2020).
6. Поскробок Ю. *Андрій Андрусевич про екологічну свідомість українців, активність ГО та екологічні реформи* // *Громадський Простір* www.prostir.ua (02.11.2020).
7. *Світ – це «Євангеліє створіння», яке виявляє творчу силу Бога* // *Католицький Медіа-Центр* kmc.media (08.10.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

8. Шеремета В. *Екологічний імператив у соціальній доктрині католицької церкви* // *Християнин і світ* хіс.com.ua (20.07.2020).

Допоміжна література

1. Deane-Drummond C. *Joining in the Dance: Catholic Social Teaching and Ecology* [PDF] // *New Blackfriars* Vol 93 (2012) 193-212.

2. Interdicasterial Working Group of the Holy See on Integral Ecology. *Journeying Towards Care for Our Common Home: Five Years After Laudato Si'* [PDF]. Vatican 2020.

3. Блаженніший Святослав: *Може, це той самий Франциск, якого сьогодні посилає Господь Бог Церкві та світові* // *Мета* Чис 93/4 (квітень 2013) 8-9.

4. Бурик З. *Основи прогнозування сталого розвитку регіону* [PDF] // *Демократичне врядування* (2013) 2-9.

5. Гайдукевич О. *Митрополит Андрей Шептицький – природоохороний діяч Галичини* [PDF] // *Схід* №1 (2016) 35-39.

6. Горошко М. *Екологічне подвижництво Митрополита Андрея Шептицького у справі захисту та збереження лісів (до 150-річчя від дня народження Митрополита Української Греко-Католицької Церкви)* [PDF] // *Наукові праці Лісівничої академії наук України* Вип 13 (2015) 289-293.

7. Дейнега М. *Предмет і система природоресурсного права*. Докторська дисертація, НУБіПУ 2020.

8. Екологічний центр Івано-Франківської єпархії УГКЦ. *Папа Іван Павло II на тему створіння та екології*. Екологічне вчення Церкви / упоряд. і перекл. Шеремета В. Івано-Франківськ 2006.

9. Кіт С. – Березюк Д. *Заповідники, засновані та опікувані Андреем Шептицьким* [PDF] // *Захист навколишнього середовища. Збалансоване природокористування: збірник матеріалів 2-го Міжнародного студентського конгресу*. Львів 2015, 16-20.

10. *Людяне обходження й охорона звірят* // *Львівські архієпархіяльні відомости* Річник LI (1938) 107.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

11. Мороз В. *Природа соціального вчення в українській греко-католицькій церкві та перспективи його розвитку в сучасних умовах* // *Мандрівець* №2 (2013) 73-77.
12. Мороз В. *Церква та її завдання у світі: до питання про потенціал суспільного вчення УГКЦ* [PDF] // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Історичне релігієзнавство 2. Острог 2010, 121-134.
13. *Охорона природи* // *Львівські архієпархіяльні відомості* Річник L (1937) 53-55.
14. Петришин Н. *Інтерпретація екологічних проблем у сучасному католицизмі: філософсько-релігієзнавчий аналіз*. Кандидатська дисертація, ЖДУ 2016.
15. Проценко В. *Щодо питання безпечного використання холодоагенту-21 у промисловості та на транспорті* [PDF] // *Актуальные проблемы транспортной медицины* №4 (6) (2006) 122-125.
16. Содано А. *Вступне слово* // Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Церкви / Кайрос*. Київ 2008, 7-9.
17. Центр Разумкова. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020 рр.* [PDF]. Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин». Київ 2020.
18. Яворський М. *Вступне слово* // Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Церкви / Кайрос*. Київ 2008, 13-14.

Інтернет-ресурси

1. *Australian Catholic Bishops and the Environment* // *Catholic Australia* www.catholicaustralia.com.au (15.10.2020).
2. Cannon J.C. *Interest in protecting environment up since Pope's 2015 encyclical* // *Mongabay news*. mongabay.com (24.10.2020).
3. Coday D. *2015 could be the year we save the earth* // *National Catholic Reporter* www.ncronline.org (24.10.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

4. Duncan B. *Essay Review: A new Catholic social manifesto? The Compendium of the Social Doctrine of the Church* // *Compass Theology Review* compassreview.org (02.08.2020).
5. Esteves J. A. *Religions must take lead in protecting creation, pope says* // *National Catholic Reporter* www.ncronline.org (20.10.2020).
6. «Fratelli tutti» // *Dicastery for promoting integral human development* www.humandevlopment.va (25.10.2020).
7. *Global Catholic Climate Movement (GCCM)* // *Laudato Si Movement* www.laudatosi.org (25.10.2020).
8. *History* // *Catholic Social Teaching: Faith in a better world* www.catholicsocialteaching.org.uk (22.07.2020).
9. *Laudato Si' Action Platform* // *Laudato Si Movement* www.laudatosi.org (25.10.2020).
10. McCarthy J. *Catholic Social Teaching and Ecology Fact Sheet* [PDF] // *Society of Jesus* sjweb.info (20.07.2020).
11. *Principles of Catholic Environmentalism* // *Catholic culture* catholicculture.org (26.08.2020).
12. «Public Eye»: «Сингента» заробляє мільярди, продаючи небезпечні пестициди // Україна проти пестицидів proty-pestycydiv.co.ua (04.08.2020).
13. Roewe B. *Global Catholic climate network launches ahead of papal visit to Philippines* // *National Catholic Reporter* www.ncronline.org (21.10.2020).
14. Roewe B. *In February prayer video, Pope Francis pleads for creation care, 'a new way of living'* // *National Catholic Reporter* www.ncronline.org (24.10.2020).
15. Roewe B. *Laudato Si' Week renews awareness ahead of encyclical anniversary* // *National Catholic Reporter* www.ncronline.org (24.10.2020).
16. *The persistent legacy of the Chernobyl disaster* // *United Nations* www.un.org (02.11.2020).
17. *What is IPBES?* // *Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services* ipbes.net (18.08.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

18. *5 екологічних ініціатив Папи Римського* // *Recycle recyclemag.ru* (03.10.2020).
19. *Бабинський А. Феномен Франциска. До річниці інтронізації* // *Збруч zbruc.eu* (02.10.2020).
20. *Белінський П. Чотири роки Папи Франциска* // *Credo credo.pro* (02.10.2020).
21. *Блаженніший Святослав на свято Преображення: «Остаточним завданням людини є переобразитися і засяяти у воскресінні разом зі Спасителем»* // *Київська Архiepархія УГКЦ ugcc.kiev.ua* (06.11.2020).
22. *Бриндак І. Екологічне служіння Митрополита Андрея Шептицького* // *Дрогобицька Духовна Семінарія dds.edu.ua* (05.11.2020).
23. *Бюро УГКЦ з питань екології* // *Бюро УГКЦ з питань екології esoburougcc.org.ua* (08.11.2020).
24. *Бюро УГКЦ з питань екології взяло участь в національному форумі «Поводження з відходами в Україні»* // *Бюро УГКЦ з питань екології esoburougcc.org.ua* (12.11.2020).
25. *Бюро УГКЦ з питань екології оголошує X Всеукраїнський конкурс «Відповідальність за створіння»* // *Бюро УГКЦ з питань екології esoburougcc.org.ua* (12.11.2020).
26. *Бюро УГКЦ з питань екології підбило підсумки 10 років служіння для збереження Божого створіння* // *Інформаційний ресурс УГКЦ news.ugcc.ua* (08.11.2020).
27. *Бюро УГКЦ з питань екології підтримало ініціативу Папи Франциска — Тиждень «Laudato Si»* // *Синод Єпископів УГКЦ synod.ugcc.ua* (13.11.2020).
28. *В Департаменті інформації Івано-Франківської Архiepархії провели тепловізійну зйомку та енергоаудит* // *сайт Івано-Франківської Архiepархії УГКЦ ugcc.if.ua* (07.11.2020).
29. *Ватикан сьогодні офіційно оголосить Рік екології* // *Релігійно-інформаційна служба України risu.ua* (25.10.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

30. Вауліна Ф. *Вчені назвали руйнування дикої природи з вини людини «безпрецедентним»* // *Зеркало недели* zn.ua (20.08.20).
31. Вінтюк Ю. – Герасимюк Є. *Чорнобиль: 12 фактів про аварію, місто і тварин* // *Телеканал новин «24»* news.24tv.ua (02.11.2020).
32. *Глава УГКЦ до учасників 13-го Єкуменічного тижня: «Відповідальність за довкілля не є лише турботою однієї Церкви в Україні»* // *Інформаційний ресурс УГКЦ* news.ugcc.ua (06.11.2020).
33. Гузій І. *ProstirTalks: чим живе екологічний рух України* // *Громадський Простір* www.prostir.ua (03.11.2020).
34. Духович С. *«На шляху дбання про спільний дім» – документ з нагоди п'ятої річниці «Laudato Si'»* // *Vatican News* www.vaticannews.va (21.10.2020).
35. Духович С. *1 вересня – єкуменічний Всесвітній день молитви та турботи за творіння* // *Інститут Єкуменічних Студій УКУ* www.ecumenicalstudies.org.ua (25.10.2020).
36. Духович С. *Екологічне вчення в УГКЦ: від турботи про довкілля до зустрічі з Христом* // *Vatican News* www.vaticannews.va (07.11.2020).
37. Духович С. *Папа на Всесвітній День охорони довкілля: Не можемо вдавати, що ми здорові в хворому світі* // *Vatican News* www.vaticannews.va (16.10.2020).
38. Духович С. *Папа: цілісна екологія вимагає навернення кожної людини і суспільства* // *Vatican News* www.vaticannews.va (18.10.2020).
39. *Ековікторина «Тиждень з Laudato Si'»* // *Бюро УГКЦ з питань екології* ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).
40. *«Екологічна криза ставить під загрозу існування людства», – Папа Франциск в США* // *Інформаційний ресурс УГКЦ* news.ugcc.ua (01.11.2020).
41. *Екологічна секція* // *Львівська духовна семінарія Святого Духа* www.lds.lviv.ua (14.11.2020).
42. *Екологічні постанови Вісімдесят четвертої сесії Синоду Єпископів КГВА* // *Бюро УГКЦ з питань екології* ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

43. *Життя св. Франциска з Ассізі // Ordo Fratrum Minorum* www.ofm.org.ua (04.10.2020).
44. *Жюльєт Бінош у Папи Франциска: екологія – це зцілення серця // Credo* credo.pro (04.10.2020).
45. Засядько Є. *Економіка та екологія: врятувати одне, не знищивши інше // Екодія* ecoaction.org.ua (02.11.2020).
46. *Звернення-заклик Бюро УГКЦ з питань екології з приводу проведення Всеукраїнської екологічної акції «Посади дерево Миру» // Бюро УГКЦ з питань екології* ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).
47. Климончук О. *Володимир Шеремета: «Забруднюючи довкілля, ми чинимо екологічний гріх, який є найбільшим соціальним гріхом» // Інформаційний ресурс УГКЦ* news.ugcc.ua (08.11.2020).
48. Коцур Т. *«TerraFutura: Діалоги з Папою Франциском про цілісну екологію» // Vatican News* www.vaticannews.va (16.10.2020).
49. Коцур Т. *Папа: Солідарність – дорога до відновлення. Засіб не вартує більше, ніж людина // Vatican News* www.vaticannews.va (06.10.2020).
50. Кудрик Н. *Папа Римський Франциск: революційний вибір церкви // Радіо Свобода* radiosvoboda.org (02.10.2020).
51. Лавриш Ю. *У Львові відбувся інавгураційний круглий стіл Центру екобогослов'я і сталого розвитку УКУ // Український Католицький Університет* ucu.edu.ua (14.11.2020).
52. Ліуш Н. *Професор д-р Володимир Шеремета: «Laudato Si» – дороговказ людству, як уберегти найкращий дарунок Бога Творця // Інформаційний ресурс УГКЦ* news.ugcc.ua (24.10.2020).
53. Логановський К. *Медичні наслідки Чорнобильської катастрофи: що відомо через 19 років // Чорнобильський центр* www.chornobyl.net (02.11.2020).
54. *Маємо 10 років для змін. Глобальна оцінка стану природи // World Wide Fund For Nature* wwf.panda.org (18.08.2020).
55. *Моральна катехиза: Божі відповіді на людські питання // Український Католицький Університет* ucu.edu.ua (07.11.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

56. *Наші видання // Бюро УГКЦ з питань екології* esoburoougcc.org.ua (09.11.2020).
57. *Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (жовтень–листопад 2020р.) // Разумков Центр* razumkov.org.ua (04.11.2020).
58. *П'ятий національний круглий стіл: духовність та моральність – ключ до вирішення екологічної кризи // Бюро УГКЦ з питань екології* esoburoougcc.org.ua (09.11.2020).
59. *Папа відновив загальні аудієнції з участю вірних. «Солідарність – це більше ніж великодушність» // Credo credo.pro* (07.10.2020).
60. *Папа до економістів: необхідне нове розуміння економіки та прогресу // Синод Єпископів УГКЦ* synod.ugcc.ua (16.10.2020).
61. *Папа Римський заявив, що коронавірус — одна з відповідей природи на екологічну кризу // Громадське телебачення* hromadske.ua (01.11.2020).
62. *Папа Римський Франциск став людиною року за версією журналу Time // Радіо Свобода* radiosvoboda.org (02.10.2020).
63. *Папа Франциск закликає покласти край використанню викопного палива // Радіо Свобода* radiosvoboda.org (06.10.2020).
64. *«Поводьмося милосердно з нашим спільним домом». Послання Папи Франциска // Львівська Архідієцезія РКЦ в Україні* rkc.lviv.ua (26.10.2020).
65. *«Почути крик Землі: інтегральна екологія в дії» - дискусійна тема 13-го Єкуменічного соціального тижня // Єкуменічний Соціальний Тиждень* esweek.org.ua (09.11.2020).
66. *Презентація нової енцикліки Папи «Laudato si'» – «Славен будь» // Радіо Ватикан* www.archivioradiovaticana.va (03.10.2020).
67. *Савчук Т. Екоактивізм в Україні: почати з себе, щоб врятувати планету // Радіо Свобода* www.radiosvoboda.org (01.11.2020).
68. *Світ побачила перша в історії Церкви екологічна енцикліка «Laudato si'» // Київська Архиєпархія УГКЦ* ugcc.kiev.ua (03.10.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 69.** У Києві відбувся міжконфесійний форум «Екуменічний діалог та його вплив на екологічну ситуацію в Україні» // Бюро УГКЦ з питань екології ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).
- 70.** Участь УГКЦ в консультаційній нараді на тему: «Кліматичні зміни та міграція» // Бюро УГКЦ з питань екології ecoburougcc.org.ua (12.11.2020).
- 71.** Филипович Л. Роль релігії, Церкви в інтеграції суспільства // Релігійно-інформаційна служба України risu.ua (03.11.2020).
- 72.** Фігас Р. Екологія та богослов'я – на шляху до спільного розуміння та дії. Інтерв'ю з о. Олегом Кіндієм. Частина друга // Духовність dukhovnist.in.ua (13.11.2020).
- 73.** Шевелюк К. Глобальні тренди зі сталого розвитку: уникнення ризиків і можливості майбутнього // *European Business Association* eba.com.ua (22.07.2020).
- 74.** Що сталося на ЧАЕС 26 квітня 1986 року: ретроспектива аварії // BBC www.bbc.com (02.11.2020).